

**UCHWAŁA NR NR 0007.88.2015
RADY MIEJSKIEJ W CZARNEM**

z dnia 29 grudnia 2015 r.

w sprawie przyjęcia „Programu Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Czarne na lata 2015-2018”

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9, art. 18 ust 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity: Dz. U. z 2015, poz. 1515) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz. U. z 2014, poz. 1446) po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Rada Miejska w Czarnem uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Czarne na lata 2015-2018” stanowiący załącznik nr 1 do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Czarnego.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego.

Przewodniczący Rady
Miejskiej w Czarnem

Adam Leszek Breska

Załącznik do Uchwały Nr nr 0007.88.2015
Rady Miejskiej w Czarnem
z dnia 29 grudnia 2015 r.

**Program Opieki Nad Zabytkami Miasta
i Gminy Czarne na lata 2015-2018**

**Gmina Czarne
Powiat Człuchowski
Województwo Pomorskie**

Czarne 2015

Spis treści

1. WSTĘP.....	4
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI..	5
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	5
3.1. Obowiązek konstytucyjny ochrony zabytków.....	5
3.2. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece zabytkami.....	5
3.3. Zadania samorządu z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami	7
3.4. Inne uwarunkowania prawne.....	7
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	8
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	8
4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2013-2016.....	8
4.1.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 i Uzupełnienie NSRK na lata 2004-	

2020.	10
4.1.3. Narodowy Program Kultury: „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”.....	11
4.1.4 Koncepcja Przestrzenna Zagospodarowania Kraju 2030.....	12
4.1.5. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020.....	12
4.1.6. Program „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego”.....	12
4.1.7. Program „Dziedzictwo kulturowe”.....	13
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.....	13
4.2.1. Strategia rozwoju województwa pomorskiego 2020	13
4.2.2. Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Pomorskiego na lata 2014 – 2020.....	13
4.2.3. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego.....	13
4.2.4. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2011-2014.....	14
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	15
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami...15	
6. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW, ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY.....	16
6.1. Charakterystyka miasta.....	16
6.2. Charakterystyka wsi.....	18
6.3. Zabytki nieruchome wpisane do Rejestru Zabytków Województwa Pomorskiego.....	20
6.4. Zabytki nieruchome wpisane do Ewidencji Zabytków Województwa Pomorskiego.....	23
6.5. Zabytki ruchome wpisane do rejestru i ewidencji Zabytków Województwa Pomorskiego.....	24
6.6. Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru i ewidencji Zabytków Województwa Pomorskiego.....	24
6.7. Parki, zieleń i cmentarze wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków.....	27
6.8. Zabytkowe założenia ruralistyczne.....	31
7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ.....	34
8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE.....	35
8.1. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki.....	36
9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	37
10. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	38
11. ŹRÓDŁA FIANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	38
12. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW.....	40
Załącznik nr 1 - Zabytki Miasta i Gminy Czarne wpisane do Rejestru Zabytków Województwa Pomorskiego.....	41
Załącznik nr 2 - Zabytki Miasta i gminy znajdujące się w ewidencji zabytków Województwa Pomorskiego.....	43
Załącznik nr 3 - Zabytki ruchome wpisane do rejestru i ewidencji Zabytków Województwa Pomorskiego.....	46

Załącznik nr 4 - Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru i ewidencji Zabytków Województwa Pomorskiego.....	51
---	----

Załącznik nr 5 - wykaza parków, zieleni i cmentarzy wpisanych do ewidencji Zabytków Województwa Pomorskiego.....	57
--	----

1. Wstęp

Miasto i Gmina Czarne położone są peryferyjnie w zachodniej części powiatu człuchowskiego zajmującego południowo – zachodnią część województwa pomorskiego nad rzeką Czernicą, na skraju doliny zachodniopomorskiej przy zbiegu trzech województw pomorskiego, zachodniopomorskiego i wielkopolskiego przy linii kolejowej Szczecinek-Chojnice. Przebiegające przez tereny szlaki komunikacyjne mają charakter regionalny i lokalny (trasy dróg wojewódzkich nr 201 Gwda-Barkowo i nr 202 Czarne-Rzeczynica). Od trasy dróg nr 22 Tczew-Kaliningrad miasto dzieli jedynie 16 km. Powierzchnia gminy wynosi 239,4 km². W skład gminy wchodzi 10 sołectw: Biernatka, Bińcze, Domisław, Kijno, Krzemieniewo, Nadziejewo, Raciniewo, Sierpowo, Sokole, Wyczechy.

Zgodnie z różnorodnymi definicjami Dziedzictwo kulturowe stanowi dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń jak również dorobek czasów współczesnych. Dziedzictwo kulturowe stanowi bardzo ważny czynnik wpływający na tożsamość narodową, buduje więzi społeczne oraz ma znaczenie dla budowania społeczeństwa obywatelskiego i idei małych ojczyzn. Na dziedzictwo kulturowe składa się wiele różnorodnych elementów materialnych i niematerialnych. Istniejące gminne zasoby dziedzictwa mogą przyczynić się do rozwoju społeczno-gospodarczego lokalnych społeczności, a tym samym wpłynąć na poprawę jakości życia jej mieszkańców.

Ważną częścią składową tego dziedzictwa są zabytki architektury w tym zabytki architektury sakralnej oraz wszelkie materialne dobra będące wytworem rąk ludzkich (rzeźby, obrazy, malowidła ściennie itp.) . Elementy te należą do podstawowych dóbr, świadczących o tożsamości gminy i pokoleń z nią związanych. Zabytki gminy oprócz świadectwa przeszłości stanowią bardzo ważny element kulturotwórczy. Mają one wpływ na kształtowanie świadomości społeczeństwa i na jego aktywność społeczną. Dobrze utrzymane i wyeksponowane zabytki oprócz wartości estetycznych mają wysokie wartości ekonomiczne dla ich właścicieli.

Ustawa Zasadnicza – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Tekst uchwalony w dniu 2 kwietnia 1997 r. przez Zgromadzenie Narodowe, z późniejszymi zmianami) określa obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego (zarówno przez Państwo Polskie, jak i wszystkich jego obywateli). Zgodnie z zapisami Preambuly „wszyscy obywatele Rzeczypospolitej (...) [są] zobowiązani, by przekazać przyszłym pokoleniom wszystko, co cenne z ponad tysiącletniego dorobku”. W myśl art. Konstytucji RP „Rzeczpospolita Polska „strzeże dziedzictwa narodowego (...) kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”. Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż „obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne”. Ponadto art. 6 mówi, iż „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”. Biorąc pod uwagę zapisy zawarte w Konstytucji RP zabytki gminy mają stanowić przedmiot ochrony w celu zachowania ich dla przyszłych pokoleń, a jednocześnie powinny one stanowić jedną z osi rozwoju społecznego i gospodarczego gminy.

Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Miasta i Gminy Czarne na lata 2015-2018 jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania w gminie, tj. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Czarne oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Wyżej wymienione dokumenty określają lokalną politykę władz gminy w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego, a także upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Gminny Program Opieki Nad Zabytkami powinien określać kierunki działań samorządu Miasta i Gminy Czarne, a właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Wynikiem takiej współpracy powinny być odrestaurowane najcenniejsze obiekty wpisane do rejestru zabytków i inne cenne obiekty, co pozwoli zachować je dla przyszłych pokoleń.

Zgodnie z obowiązującymi przepisami Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Czarne został opracowany na cztery lata. Po dwóch latach od jego ogłoszenia w dzienniku urzędowym Burmistrz zobowiązany jest sporządzić sprawozdanie z jego realizacji.

Wskazane w tym dokumencie kierunki działań są zgodne z krajowymi, wojewódzkimi i gminnymi dokumentami programowymi oraz odpowiadają aktualnym ustawowym regulacjom z dziedziny ochrony zabytków w Polsce.

Ilekoć w tekście jest mowa o Programie Opieki, oznacza to Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Czarne na lata 2015-2018.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawa prawna obowiązku wykonania programu opieki nad zabytkami, jest określona w art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, tekst jednolity).

W myśl art. 87 ust. 1 ustawy, zarząd województwa, powiatu wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres czterech lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami. Program przyjmuje Rada Miejska po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków (art.87 ust. 3).

Niniejszy artykuł w ust. 2 określa także cele jakim ma służyć program, a są to w szczególności:

- 1) Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych, wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami przyjmowany jest przez Radę Miejską, po uzyskaniu pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (art. 87 ust. 3) . Następnie dwa lata po ogłoszeniu w dzienniku urzędowym Burmistrz sporządza sprawozdanie, które przedstawia się Radzie Miejskiej w Czarnem (art. 87 ust. 4 i 5).

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami

3.1. Obowiązek konstytucyjny ochrony zabytków

Ochrona zabytków w Polsce posiada umocowanie prawne w dokumencie nadrzędnym - Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. w którym to napisano: „Rzeczpospolita Polska strzeże (...) dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju” (Art. 5) . „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju” (Art. 6 ust. 1) . Nakłada również obowiązki dbania o dobra kultury na każdego obywatela: „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa” (Art. 86).

3.2. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Podstawowym aktem prawnym regulującym w sposób kompleksowy zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, tekst jednolity). Ustawodawca dokonał w nim podziału obowiązków ciążących na organach administracji publicznej oraz na właścicielach i posiadaczach zabytków. Działania podejmowane przez organy administracji publicznej w zakresie ochrony zabytków mają w szczególności na celu (art. 4):

- 1) Zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) Zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) Udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) Przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) Kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) Uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W myśl art. 6 ust. 1 ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) Zabytki nieruchome będące w szczególności:

- a) Krajobrazami kulturowymi;
- b) Układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi;
- c) Dziełami architektury i budownictwa;
- d) Dziełami budownictwa obronnego;
- e) Obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi;
- f) Cmentarzami;
- g) Parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni;
- h) Miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) Zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) Dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej;
- b) Kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje;
- c) Numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami;
- d) Wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego;
- e) Materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. Nr 85, poz. 539, z 1998 r. Nr 106, poz. 668, z 2001r. Nr 129, poz. 1440 oraz z 2002r. Nr 113, poz. 984);
- f) Instrumentami muzycznymi;
- g) Wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi;
- h) Przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) Zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) Pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa;
- b) Cmentarzyskami;
- c) Kurhanami;
- d) Reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto „ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”(art. 6 ust. 2).

3.3. Zadania samorządu z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami

Podstawa prawna obowiązku wykonania programu opieki nad zabytkami, jest określona w art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, tekst jednolity). Burmistrz Gminy sporządza na okres czterech lat gminny program opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1). Program przyjmuje Rada Miejska po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 87 ust. 3). Następnie dwa lata od ogłoszenia w dzienniku urzędowym Burmistrz sporządza sprawozdanie, które przedstawia Radzie Miejskiej (art. 87 ust. 4 i 5).

Ponadto ustawa ta nakłada na organy administracji publicznej obowiązek (art. 4):

- ü Zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowania i utrzymania;

- ü Zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;

- ü Udaremniania niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;

- ü Przeciwdziałania kradzieży, zaginięcia lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;

- ü Kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;

- ü Uwzględniania zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Jednocześnie definiuje ona pojęcie opieki nad zabytkiem, tym samym nakładając na jego właściciela lub posiadacza obowiązek zapewnienia warunków (art. 5):

- ü Naukowego badania i dokumentowania zabytku,

- ü Prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,

- ü Zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,

- ü Korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości, popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Zadaniem własnym jednostki samorządu terytorialnego jest m.in. sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada. Organ stanowiący gminy może udzielić dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Ponadto należy wskazać, iż ochrona zabytków i opieka nad zabytkami winna być uwzględniana również w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Zadania z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte są również w ustawie z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1591 z późn. zm.). Art. 7 ust. 1 stanowi, iż gmina wykonuje określone zadania publiczne, w tym zadania obejmujące sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.4. Inne uwarunkowania prawne

Inne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w wielu obowiązujących ustawach, w tym:

- 1) Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2015 r. poz. 199, tekst jednolity);
- 2) Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (tekst jednolity Dz. U. z 2006 r. Nr 156, poz. 1118 z późn. zm.);
- 3) Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz. U. z 2008 r. Nr 25 poz. 150);
- 4) Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. Nr 92, poz. 880);
- 5) Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity Dz. U. z 2004 r. Nr 261, poz. 2603 z późn. zm.);

- 6) Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jednolity Dz. U. z 2001 r. Nr 13, poz 123);
- 7) Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2003 r. Nr 96, poz. 873 z późn. zm.);
- 8) Ustawie z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w ustawach:

- 1) z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 1997 r. Nr 5, poz. 24 z późn. zm.);
- 2) z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. Nr 85, poz. 539 z późn. zm.).

Natomiast ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (tekst jednolity Dz. U. z 2006 r. Nr 97, poz. 673 z późn. zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Ideowy model współczesnej ochrony dziedzictwa kultury w Polsce znajduje swój fundament w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Realizacja obowiązków sformułowanych w art. 5 i 6 powinna mieć miejsce przy zachowaniu innych zasad konstytucyjnych m.in. demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, państwa zapewniającego ochronę środowiska opartego na zasadzie zrównoważonego rozwoju, decentralizacji władzy publicznej, zasady uczestniczenia samorządu terytorialnego w sprawowaniu władzy publicznej czy zasady ochrony własności i prawa dziedziczenia.

Biorąc pod uwagę normy konstytucyjne, postępujący rozwój gospodarki rynkowej, globalizację, złożoność i interdyscyplinarność problematyki ochrony zabytków, wytyczono najważniejsze cele strategiczne polityki państwa w tej materii, którymi powinny być:

- 1) Przygotowanie skutecznego systemu prawnego – finansowego;
- 2) Opracowanie kompleksowego systemu edukacji na rzecz dziedzictwa;
- 3) Poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działania służb konserwatorskich.

Wdrożeniu celów strategii na szczeblu państwowym służą m.in. następujące dokumenty:

- 1) Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2013 – 2016;
- 2) Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 i Uzupełnienie NSRK na lata 2004 – 2020;
- 3) Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”;
- 4) Koncepcja Przestrzenna Zagospodarowania Kraju 2030;
- 5) Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020;
- 6) Program „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego”.

4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2013 - 2016

Krajowy program opieki nad zabytkami wyznacza cele, kierunki działań i zadania, które należałoby podjąć w sferze ochrony zabytków i opieki nad nimi. Celem programu jest wzmocnienie ochrony i opieki nad materialnym dorobkiem kultury oraz poprawa jego stanu w Polsce. Ważne jest także stworzenie odpowiedniej, przejrzystej wykładni porządkującej sferę ochrony i opieki nad zabytkami. Działaniom tym ma przyświecać 7 podstawowych zasad konserwatorskich:

1. Po pierwsze nie szkodzić - *primum non nocere*.
2. Maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytków i wszystkich ich wartości (materialnych i niematerialnych).
3. Minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymania się od działań niekoniecznych).
4. Usuwania tego i tylko tego, co na oryginał działa niszcząco.

5. Czytelności i rozróżnialności ingerencji.
6. Odwracalności metod i materiałów.
7. Wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

W Krajowym Programie Opieki nad Zabytkami, przedstawiono następujące cele działań:

I. W ramach uwarunkowań ochrony i opieki nad zabytkami:

1. Pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków nieruchomych. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń.
2. Pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków ruchomych. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń.
3. Pełna ocena stanu krajowego zasobu dziedzictwa archeologicznego. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń oraz wyznaczenie stref o szczególnym zagrożeniu dla zabytków archeologicznych.
4. Objęcie skuteczną i zorganizowaną ochroną przynajmniej najcenniejszych zabytków techniki.
5. Pełna ocena stanu krajowego zasobu pomników historii i obiektów wpisanych na listę światowego dziedzictwa. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń.
6. Ocena stanu służb i możliwości wypełniania całokształtu zadań związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami.
7. Ocena stanu i stopnia objęcia opieką zabytków w poszczególnych kategoriach.
8. Doskonalenie i rozwijanie oraz podnoszenie efektywności i skuteczności instytucjonalnej i społecznej ochrony i opieki nad zabytkami.
9. Udoskonalenie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym i nad zabytkami.

II. W ramach działań o charakterze systemowym:

1. Realizacja powszechnych tendencji europejskich, światowych oraz rozszerzenia pola ochrony na całe dziedzictwo kulturowe obejmujące i dobra kultury i natury (World Cultural Heritage).
2. Przygotowanie strategii ochrony dziedzictwa kulturowego, wytyczającej główne założenia koncepcji ochrony w Polsce. Wprowadzenie jej do polityk sektorowych we wszystkich dziedzinach i szczeblach zarządzania i gospodarowania. Wypracowanie metod zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym w szczególności obiektami z listy UNESCO, pomnikami historii oraz parkami kulturowymi.

III. W ramach systemu finansowania:

1. Stworzenie stabilnego i przejrzystego systemu finansowania.

IV. W ramach dokumentowania, monitorowania i standaryzacji metod działania:

1. Tworzenie systemu i stale aktualizowanych, elektronicznych baz informacji o zasobach i stanie zabytków w Polsce i ich dokumentacji. Stworzenia warunków do realizacji ustawowego obowiązku dokumentowania wszystkich prac, przy wszystkich grupach i typach obiektów zabytkowych.
2. Gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania, postępach i wynikach prac konserwatorskich i restauratorskich, zagrożeniach, prawidłowości zarządzania i bezpieczeństwie użytkowania obiektów zabytkowych oraz o innych formach ochrony dziedzictwa.
3. Wypracowanie i wprowadzenie szczegółowych zasad ochrony dziedzictwa w planach zagospodarowania przestrzennego. Wypracowanie standardów zagospodarowania i estetyki zabytkowych przestrzeni publicznych.

V. W ramach kształcenia i edukacji:

1. Utrzymanie i doskonalenie dotychczas wypracowanego systemu kształcenia w dziedzinie konserwacji i ochrony. Zorganizowanie systemu podnoszenia kwalifikacji w każdej grupie zawodowej pracującej na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz zorganizowanie pełnego kształcenia akademickiego w specjalnościach, w których dotychczas nie istnieje.

2. Kształcenie społeczeństwa w duchu poszanowania dla autentyzmu oraz wartości materialnych i niematerialnych wspólnego, wielokulturowego dziedzictwa. Budowanie klimatu społecznego zrozumienia i akceptacji dla idei ochrony i dawności zabytków odczytywanych jako źródło tożsamości, wiedzy i dumy z przeszłości, tradycji, wiedzy o sposobie życia i pracy przodków.

3. Upowszechnianie wśród właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych znajomości zasad konserwatorskich, zasad etyki i profilaktyki konserwatorskiej. Tworzenie mechanizmów ekonomicznych sprzyjających prawidłowemu traktowaniu obiektów zabytkowych.

VI. W ramach współpracy międzynarodowej:

1. Wzmocnienie obecności Polski w światowym i europejskim środowisku działającym na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i promocji polskich osiągnięć w tej dziedzinie.

2. Oparcie działań na pojęciu wspólnego dziedzictwa kultury ludzkości, w szczególności „Europy – wspólnego dziedzictwa kultury”, w którym wyzwanie stanowią „obszary dwu- lub wielokulturowe”. Troska o ochronę polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą.

4.1.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 i Uzupełnienie NSRK na lata 2004 - 2020

Misją *Narodowej Strategii Rozwoju Kultury* jest: „**zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów.**” Formułując zadania gminy w zakresie ochrony dóbr kultury musimy realizować powyższy cel.

Tezy *Narodowej Strategii* zakładają zwiększenie poziomu aktywności na szczeblu regionalnym w sferze kultury. Dotyczy to „umiejętnego wkomponowania zadań z obszarów kultury w plan rozwojowy regionu, przy założeniu, iż rozwój kultury wspiera poprawę jakości potencjału regionu w dziedzinie kapitału intelektualnego oraz kapitału społecznego. Przygotowanie regionów (władz samorządowych i partnerów społecznych oraz instytucjonalnych) do tej aktywności jest ważne dla pozyskiwania funduszy Unii Europejskiej (w tym i z edycji INTERREG), także w kontekście następnego okresu programowania na lata 2014 – 2020”. W założeniach Państwo Polskie powinno być partnerem dla jednostek samorządu terytorialnego i wspólnie z nimi kształtować kulturę w regionach. Do tego celu „niezbędne jest zinstytucjonalizowanie platformy współpracy pomiędzy państwem a samorządami, a także w większym stopniu wykorzystanie możliwości tworzenia i prowadzenia wspólnych instytucji i wspólnych inwestycji w sferze kultury. Samorządy terytorialne powinny zyskać większą motywację w kształtowaniu instytucjonalnego zaplecza dla rozwoju kultury, w tym do wypełniania założonych w lokalnych strategiach rozwoju celów w sferze kultury, a rola państwa powinna sprowadzać się do badań naukowych i monitorowania tej sfery oraz do skutecznego zapobiegania sytuacjom kryzysowym. Jednocześnie Minister Kultury powinien posiadać odpowiednie środki na sprawowanie mecenatu nad działalnością instytucji kultury oraz instrumenty o charakterze motywującym, za pomocą których możliwa będzie realizacja polityki kulturalnej państwa w regionach”.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury wskazuje bardzo ważną przemianę w kształtowaniu podejścia do sposobów ochrony dziedzictwa kulturowego. Współczesna ochrona zabytków powinna skupiać się na aktywnym działaniu ze względu na „rosnące znaczenie powiązania kultury z rozwojem gospodarczym i dochodami regionów”. Elementy naszej spuścizny kulturowej powinny zostać wykorzystane dla podjęcia działań w kształtowaniu zintegrowanych produktów turystycznych.

Strategicznymi obszarami w okresie programowania 2004–2013 była m.in. ochrona dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie ochrona i rewaloryzacja zabytków. Rolą Ministra Kultury oraz jednostek samorządu terytorialnego jest motywowanie społeczności do partycypacji w funkcjonowaniu sfery kultury, w tym do dobrowolnego udziału w finansowaniu instytucji i wydarzeń kulturalnych oraz twórców za pomocą stworzonych narzędzi podatkowych. W tym celu Minister Kultury i samorządy powinny rozszerzyć obowiązki odpowiednich komórek swoich urzędów w zakresie promocji społecznej odpowiedzialności obywateli za kulturę (wspólne kampanie promocyjne, powstawanie społecznych paneli eksperckich i ciał doradczych związanych z możliwością pozyskania dodatkowych funduszy na kulturę w regionach).

W związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej w równym stopniu zadaniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, jednostek samorządu terytorialnego i instytucji kultury staje się pozyskanie

środków na kulturę z funduszy strukturalnych oraz innych środków Unii Europejskiej. W tym celu Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz samorządy powinny zapewnić odpowiednie środki na wkład własny do projektów realizowanych w sferze kultury. Celem częściowym w *Narodowej Strategii Rozwoju Kultury* jest m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków.

Jednostki samorządu terytorialnego zostały określone jako partnerzy w finansowaniu wdrażania *Narodowej Strategii Kultury*.

4.1.3. Narodowy Program Kultury: „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”

Instrumentami wdrażania Narodowej Strategii Rozwoju Kultury są narodowe programy kultury. Jednym z kilku programów poświęconym działaniom podejmowanym w sferze materialnej spuścizny kulturowej Polski jest Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”. Główną przesłanką do sformułowania Narodowego Programu Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” jest uznanie zasobów dziedzictwa za podstawę rozwoju kultury i upowszechniania kultury, a także za potencjał regionów, służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

Celem strategicznym programu jest poprawa stanu i dostępności zabytków poprzez:

- a) Tworzenie warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków;
- b) Kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele społeczne;
- c) Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości;
- d) Tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych;
- e) Promocję polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą;
- f) Wzmocnienie zasobów ludzkich w sferze ochrony zabytków;
- g) Podnoszenie świadomości społecznej dotyczącej dziedzictwa kulturowego;
- h) Zabezpieczenie zabytków i archiwaliów przed nielegalnym wywozem za granicę.

Narodowy Program Kultury wskazuje możliwości finansowania ochrony dziedzictwa kulturowego ze środków publicznych: z budżetu Ministra Kultury, jednostek samorządu terytorialnego oraz funduszy strukturalnych, np.: Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego - jego możliwości dla sektora kultury dotyczą przede wszystkim tworzenia, modernizacji i rozwoju infrastruktury w tym obszarze, w tym rewaloryzacji i adaptacji obiektów stanowiących dziedzictwo kulturowe lub przemysłowe. Dotyczy to przede wszystkim tworzenia centrów kulturalnych, traktowanych jako miejsce spotkań i odgrywających znaczną rolę w wymianie kulturalnej oraz otwarciu się regionu na zewnątrz. Ważną kategorią w infrastrukturze kulturalnej są zabytki i muzea, które posiadają potencjał ekonomiczny. Mogą one stanowić atrakcję turystyczną, przyczyniając się do wzrostu zainteresowania regionem zarówno dla turystów, jak i w sposób pośredni dla inwestorów. Kolejną możliwość daje Europejski Fundusz Społeczny ukierunkowany zwłaszcza na procesy dostosowawcze i unowocześnianie polityki zatrudnienia. Możliwości finansowania kultury w tym wypadku polegają na tym, że działalność związana z poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i produkcją kulturalną może bezpośrednio lub pośrednio przyczyniać się do wzrostu liczby miejsc pracy. Najczęściej projekty kulturalne z tego zakresu są bezpośrednio lub pośrednio związane z promocją danego obszaru, a także ulepszeniem usług związanych z turystyką. Efekty działalności kulturalnej wykraczają jednak daleko poza podniesienie atrakcyjności turystycznej.

4.1.4. Koncepcja Przestrzenna Zagospodarowania Kraju 2030

Koncepcja Przestrzenna Zagospodarowania Kraju 2030 przyjęta Uchwałą nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r., stanowi najważniejszy dokument strategiczny, dotyczący ładu przestrzennego Polski. Celem strategicznym dokumentu jest efektywne wykorzystanie przestrzeni i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie czasu.

Do osiągnięć podstawowego celu ustanowiono sześć celów operacyjnych, z których czwarty i szósty najbardziej związane są z ochroną dziedzictwa kulturowego kraju.

Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski Kierunki działania :

4.1. Integracja działań w zakresie funkcjonowania spójnej sieci ekologicznej kraju, jako podstawa ochrony najcenniejszych zasobów przyrodniczych i krajobrazowych.

4.3. Wprowadzenie gospodarowania krajobrazem zgodnie z zapisami europejskiej konwencji krajobrazowej.

Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

W ramach realizacji niniejszych celów skoncentrowano się na objęciu ochroną prawną najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym krajobrazów naturalnych i historycznych, w tym układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz stanowisk archeologicznych.

4.1.5. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020

Strategię Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 przyjęto Uchwałą Nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 roku. Wskazano między innymi w niej, na fakt, że dziedzictwo kulturowe stanowi (...) *nie tylko przedmiot ochrony, ale jest również zasobem, który winien zostać wykorzystywany dla obecnego i przyszłego rozwoju. Obejmuje ono nie tylko materialne dobra kultury, ale także wartości artystyczne i poznawcze utrwalające naszą pamięć narodową oraz tworzące tożsamość.*

Wśród przyjętych celów na uwagę zasługują przede wszystkim:

Cel szczegółowy 1 : *Kształtowanie postaw sprzyjających kooperacji, kreatywności oraz komunikacji*

Kierunki działania:

1.2.3. Rozwój kompetencji kulturowych w uczeniu się innym niż formalne oraz upowszechnienie różnych form uczestnictwa w kulturze;

1.2.4. Rozwijanie kompetencji społecznych liderów i animatorów;

Cel szczegółowy 4 : *Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego*

Kierunki działania:

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu;

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

W ramach wypełnienia postanowień strategii w okresie jej wdrażania, przewidywana jest realizacja dwóch, kolejno następujących po sobie, Krajowych Programów, których zespolone efekty mają stanowić wypełnienie zapisów strategii w zakresie wyznaczonym przez przytoczone powyżej cele.

4.1.6. Program „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego”

W ramach programu dofinansowane będą inwestycje służące (...) ochronie polskiego dziedzictwa narodowego (...).

Celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania środków europejskich na rzecz rozwoju kultury, ochrony i zachowania dziedzictwa narodowego poprzez dofinansowanie wkładu własnego do wybranych zadań realizowanych ze środków europejskich. O promesę ministra mogą ubiegać się m.in. jednostki samorządu terytorialnego, kościoły i związki wyznaniowe itp.

4.1.7. Program „Dziedzictwo kulturowe”

Celem programu jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej. Celem tego programu jest przede wszystkim możliwość dofinansowania przedsięwzięć kulturalnych. Program ten składa się z 5 priorytetów:

- Ø ochrona zabytków,
- Ø wspieranie działań muzealnych,
- Ø kultura ludowa,
- Ø ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą,
- Ø ochrona zabytków archeologicznych.

4.2 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

4.2.1 Strategia rozwoju województwa pomorskiego 2020

Problematyka ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego oraz opieki nad zabytkami została zawarta w Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020, przyjętej w dniu 18 lipca 2005 roku Uchwałą nr 587/XXXV/05 Sejmiku Województwa Pomorskiego. Strategia określa sposób realizacji głównych celów rozwoju, wśród nich zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń. Zawiera cele gospodarcze, społeczne, kulturowe i ekologiczne ujmowane z ponadpokoleniowego punktu widzenia. W ramach prac nad strategią opracowana została diagnoza stanu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa, która wskazała m.in. na wagę i znaczenie wartości regionalnych: kultury i tożsamości, w tym na fakt, że:

1. Poczucie tożsamości regionalnej jest w województwie pomorskim zróżnicowane, społeczność kaszubska i kociewska są zintegrowane i dobrze zorganizowane, a ich kultura i tradycja zajmują szczególne i trwałe miejsce w wartościach kulturowych regionu.

2. Województwo pomorskie wyróżnia oryginalna wielokulturowość, stanowiąca mieszankę dziedzictwa polskiego (w tym kaszubskiego, kociewskiego i kresowego), hanzeatyckiego, pruskiego, ale również ukraińskiego, jej materialnym odzwierciedleniem są liczne zabytki i obiekty kulturalne.

3. Istotne jest także dziedzictwo historii najnowszej, zainicjowane przez Solidarność w Gdańsku przemiany polityczne otworzyły społeczności pomorskiej nową drogę realizacji demokracji, wolności i samorządności, jako trwałych wartości społeczeństwa obywatelskiego.

4. Ponadto województwo pomorskie posiada unikatowe i różnorodne zasoby przyrodnicze i krajobrazowe oraz dziedzictwa kulturowego, o dużym potencjale generującym ruch turystyczny. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego wytyczająca kierunki rozwoju województwa pomorskiego do roku 2020 obejmuje 14 celów strategicznych ujętych w ramach 3 priorytetów. Cele strategiczne mają charakter ogólny i określają pożądane stany lub procesy. Są one doprecyzowane poprzez opis kierunków działań.

4.2.2 Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Pomorskiego na lata 2014 – 2020

W programie tym istotną rolę odgrywa bogate dziedzictwo kulturowe, w tym zabytki, które są atrakcją turystyczną i warunkują w tym sektorze rozwój gospodarczy. Niestety w dużej mierze obiekty zabytkowe są w złym stanie technicznym, co ogranicza ich wykorzystanie. W związku z tym należy zadbać o zabytki i sukcesywnie realizować zadania mające na celu poprawę ich stanu technicznego i przystosowanie ich do odpowiedniej funkcji jaką mają pełnić.

4.2.3 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego

W dniu 30 września 2002 roku Uchwałą Nr 639/XLVI/02 Sejmik Województwa Pomorskiego przyjął Plan Zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego. Zmieniono go w dniu 26 października 2009 roku Uchwałą Sejmiku Województwa Pomorskiego Nr 1004/XXXIX/2009. Dokument ten, w nawiązaniu do strategii rozwoju województwa pomorskiego, określa zasady kształtowania struktury przestrzennej województwa w dalekiej perspektywie czasowej, w tym: wymagania w zakresie ochrony środowiska przyrodniczego i ochrony dziedzictwa kulturowego z uwzględnieniem obszarów podlegających szczególnej ochronie. Znajdujemy w nim między innymi wytyczne:

1. Zachowanie i eksponowanie przestrzennych świadectw tradycji morskich kraju i województwa, najwartościowszych zespołów i obiektów środowiska kulturowego, wzmacniających wizerunek regionu jako integralnego elementu środowiska kulturowego Europy Bałtyckiej.

2. Zachowanie różnorodności kulturowej województwa oraz zapewnienie dostępności zasobów i walorów dziedzictwa kulturowego jako atutu w rozwoju zrównoważonym i konkurencyjności przestrzeni województwa.

3. Zachowanie i eksponowanie najwartościowszych zespołów i fragmentów krajobrazu, panoram widokowych i wnętrz architektoniczno-krajobrazowych dla wzmacniania wizerunku regionu.

4. Kształtowanie nowych walorów krajobrazowych, w tym odtworzenie krajobrazów zdegradowanych oraz przeciwdziałanie procesom zagrażającym walorom krajobrazu.

5. Ukształtowanie ciągłości struktury ekologicznej obszaru aglomeracji, zapewniającej trwałość i bioróżnorodność zasobów przyrodniczych i krajobrazowych, zwłaszcza wynikających z położenia w strefie brzegowej morza.

6. Zachowanie i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego obszaru aglomeracji, zwłaszcza bogatej spuścizny historycznej i kulturowej oraz tradycji morskich i solidarnościowych.

Oraz:

1. Ochronę i odnowę charakterystycznych zasobów dziedzictwa kulturowego regionu, m.in.: układów urbanistycznych i ruralistycznych, zabytków wsi pomorskiej, dziedzictwa morskiego i rzeczno-żeglarskiego, dziedzictwa budownictwa ceglanego (przede wszystkim najstarsze kościoły i założenia klasztorne, zamki krzyżackie) i drewnianego (przede wszystkim dziedzictwo kulturowe Ziemi Słupskiej, Żuław, Powiśla, Kaszub i Kociewia), obiektów dziedzictwa obronnego i techniki (w tym systemów hydrotechnicznych), kultury materialnej portów morskich i rzecznych oraz wsi rybackich, materialnych relikwii dziedzictwa solidarnościowego, zespołów rezydencjalnych, zespołów zieleni urządzonej, wybitnych dóbr kultury współczesnej.

2. Kształtowanie i rozwój spójnego systemu przestrzeni publicznej obszaru aglomeracji w oparciu o strefy śródmiejskie o wysokim zasobie i potencjale kulturowym.

3. Obejmowanie ochroną miejsc o wyjątkowych wartościach, gdzie została zachowana historyczna struktura przestrzeni i szczególne walory przyrodniczo krajobrazowe – zalecane formy ochrony to odpowiednie zapisy miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego lub powołanie parku kulturowego.

4.2.4 Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2011-2014

Celem strategicznym Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2011-2014 jest: wzmocnienie poziomu ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym województwa pomorskiego służące zachowaniu zabytków, budowaniu tożsamości regionalnej oraz promocji turystycznej regionu.

Cel ten będzie realizowany w ramach 3 priorytetów:

Priorytet 1:

Zachowanie dziedzictwa kulturowego miast i wsi.

Priorytet 2:

Zachowanie kulturowego dziedzictwa morskiego i rzeczno-żeglarskiego.

Priorytet 3:

Badanie, dokumentacja i promocja dziedzictwa kulturowego

Zakłada się kontynuowanie prowadzonej przez samorząd województwa pomorskiego polityki w dziedzinie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym, zmierzającej do:

1. Konsekwentnej i planowej realizacji zadań kompetencyjnych samorządu województwa poprzez wykonywanie wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami;

2. Włączenia dziedzictwa kulturowego w obszar interwencji i wsparcia samorządów terytorialnych zgodnie z zasadami planowania i wdrażania programów prorozwojowych;

3. Stymulowania zasad partnerstwa publiczno-prywatnego z sektorem przedsiębiorców działających na rzecz dziedzictwa kulturowego (zagospodarowanie obiektów zabytkowych);

4. Współpracy w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami z właścicielami i użytkownikami zabytków, społecznościami i władzami lokalnymi, instytucjami, stowarzyszeniami, związkami wyznaniowymi, a także z organami administracji państwowej i unijnej;

5. Zachowania zasobów i walorów dziedzictwa kulturowego;

6. Dbłości o krajobraz kulturowy regionu, w tym zachowania jego charakterystycznych elementów przestrzennych i przyrodniczych;

7. Rewaloryzacji cennych elementów dziedzictwa kulturowego, które uległy degradacji; ochrony i propagowania tradycyjnych form i cech architektury regionalnej (w zakresie bryły, detalu architektonicznego, rozwiązań konstrukcyjnych, materiałowych, kolorystyki); kontynuacji wykorzystania środków finansowych na zachowanie, rewaloryzację, zabezpieczenia i ekspozycji obiektów o szczególnych wartościach zabytkowych;

8. Umożliwienia kreowania i realizowania regionalnych i lokalnych projektów związanych z kompleksowymi pracami konserwatorskimi i restauratorskimi oraz chroniącymi krajobraz kulturowy;
9. Propagowania i wspieranie popularyzacji, badań i dokumentowania dziedzictwa kulturowego;
10. Wykorzystania dziedzictwa kulturowego w promocji kultury i dla rozwoju turystyki w regionie,
11. Kreowania modelu odpowiedzialności za zasoby dziedzictwa kulturowego w regionie w społecznościach lokalnych i we władzach samorządowych;
12. Kreowania standardów i dobrych praktyk w dziedzinie ochrony zabytków (w tym także prac konserwatorskich);
13. Wspierania aktywności lokalnej w działaniach mających na celu poszanowanie materialnego dziedzictwa oraz zachowanie własnej odrębności i tożsamości (odbudowa i wzmocnienie regionalnej tożsamości).

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Analiza dokumentów programowych gminy została dokonana na podstawie:

- Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Miasta i Gminy Czarne na lata 2005 - 2015.
- Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Czarne.

Strategia Rozwoju Społeczno – Gospodarczego Miasta i Gminy Czarne na lata 2005– 2015

Dokument ten podsumowuje dotychczasowy rozwój Miasta i Gminy i nakreśla perspektywy i wyzwania jakie pojawią się przed przedstawicielami samorządu, sektora społecznego i gospodarczego oraz mieszkańcami w czasie przyszłym.

Strategia to koncepcja systemowego działania, polegająca na: formułowaniu długookresowych celów rozwoju i ich modyfikacji w zależności od zmian zachodzących w otoczeniu, określaniu zasobów i środków niezbędnych do realizacji tych celów oraz sposobów postępowania zapewniających optymalne ich rozmieszczenie i wykorzystanie w celu elastycznego reagowania na wyzwania otoczenia i zapewnienia gminie korzystnych warunków egzystencji i rozwoju.

MIASTO I GMINA CZARNE

OBSZAR ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU O CHARAKTERZE ROLNICZYM I TURYSTYCZNYM Z DOBRĄ INFRASTRUKTURĄ SPRZYJAJĄCĄ ROZWOJOWI MAŁEJ I ŚREDNIEJ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI. GMINA PRZYJAZNA MIESZKAŃCOM I INWESTOROM, Z DOBRĄ OFERTĄ TURYSTYKI POBYTOWEJ I WEEKENDOWEJ SKIEROWANEJ DO MIESZKAŃCÓW AGLOMERACJI, OPARTA NA AGROTURYSTYCE, ZASOBACH LEŚNYCH I PEŁNEJ DOSTĘPNOŚCI DO TERENÓW REKREACYJNYCH. BEZPIECZNY SAMORZĄD ZAPEWNIAJĄCY KOMFORT ŻYCIA I WYPOCZYNKU JEJ MIESZKAŃCOM.

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Czarne

Zgodnie z definicją zawartą w Ustawie z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 Nr 162, poz. 1568, ze zmianami), zabytkiem jest „nieruchomość (...) lub zespoły będące dziełem człowieka (...) stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”.

„Formami ochrony zabytków są:

1. Wpis do rejestru zabytków;
2. Uznanie za pomnik historii;
3. Utworzenie parków kulturowych;

4. Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.”

W gminnej ewidencji powinny się znaleźć:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

W gminie Czarne występują zabytki nieruchome: wpisane do rejestru, znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz wyznaczone przez Burmistrza w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków.

Poza ww. zabytkami na terenie gminy i miasta znajdują się zabytki, które posiadają często bardzo cenne walory kulturowe, więc w studium postuluje się do objęcia ochroną. Są to nowożytnie założenia urbanistyczne w mieście oraz ruralistyczne na terenie gminy wiejskiej, z zachowanymi wieloma oryginalnymi obiektami i budynkami. Zaliczają się do nich również zabytkowe zespoły podworskie, cmentarze, elementy inżynierskie, małej architektury i wreszcie historyczne panoramy wiejskie nieskażone współczesną działalnością człowieka stanowiące coraz rzadziej występujące świadectwo gospodarki rolniczej człowieka (z niezmierzonymi łąkami pól poprzecinanych krętymi, wąskimi, pofałdowanymi wiejskimi drogami gruntowymi obsadzonymi tradycyjną zielenią).

6. Charakterystyka zasobów, analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Charakterystyka miasta

Pierwsze ślady osadnictwa w rejonie obecnego miasta należące do kultury łużycko-pomorskiej datuje się na 1700-125 r. p.n.e., a późniejsze należące do kultury wielbarskiej na ok. 375r. n.e. Jednak największa ich ilość (ok. 30%) pochodzi z czasów późnego średniowiecza, tj. XIV-XVw. W 1309r. Zakon Krzyżacki opanował Pomorze i po podporządkowaniu sobie kasztelanii szczecińskiej utworzył komturę człuchowską (obok istniejących już w Gdańsku, Świeciu i Gniewie). Wydarzeniem, które to zapoczątkowało, była budowa zamku człuchowskiego rozpoczęta w 1312r. Po wprowadzeniu się do zamku komtura w 1332r. podjął on akcję kolonizacyjną, której skutkiem było założenie szeregu wsi i folwarków służących za źródło zaopatrzenia załóg zakonnych. Po zabezpieczeniu potrzeb ekonomiczno-bytowych Krzyżacy przystąpili do ochrony granic komturii. Wtedy to wzniesiono pierwszy obiekt znaczący miejsce powstania późniejszego miasta Czarne - samodzielną strażnicę na wschodnim brzegu rzeki Czernicy przeznaczoną dla niewielkich oddziałów strażniczych. Pierwsze wzmianki o niej pochodzą z 1388r. Te i późniejsze związane są z pobytem, a także podpisywaniem umów oraz traktatów między książętami pomorskimi i Zakonem, co świadczy jak ważną militarną placówką była strażnica. Z czasem zaczął powstawać przy niej gród, który ostatecznie przekształcił się w ośrodek miejski. Miasto zostało założone w sposób harmonijny, w regularnym układzie, przy wykorzystaniu naturalnych warunków obronnych terenu. Pierwsze wzmianki o mieście Czarne dotyczą okresu jego lokacji, w 1395r., kiedy to na miejscu strażnicy rozpoczęto wznoszenie gotyckiego zamku na planie nieregularnym. W 1399r. wizytował go wielki mistrz Konrad von Jungingen, a w 1407r., po zakończeniu budowy, zamek gościł także innych zwierzchników zakonnych. W 1410r. doszło do bitwy pod Grunwaldem zakończonej zwycięstwem polskim, co jednak nie wpłynęło na Czarne, które pozostało w rękach Zakonu. W 1411r. i 1413r. wielki mistrz potwierdza przywilej miejski i nadaje miastu kolejne ziemie. Na terenach pogranicznych zmieniają się w tym czasie nastroje i narastająca wewnątrz ziem zakonnych opozycja spowodowała w końcu powstanie w 1440r. Związku Pruskiego, do którego jednak nie przyłączyło się Czarne, Debrzno ani Człuchów. Sytuacja ta zmieniła się dopiero w 1454r. kiedy ziemie te przyłączyły się do powstania i zostały włączone przez króla Kazimierza Jagiellończyka do Polski. Mimo mężnej obrony umocnionego już miasta, w 1455r. zostało ono zajęte przez Krzyżaków, a dopiero w 1466r. polskie oddziały je odzyskały. Konflikt zakończył traktat pokojowy z 19 października 1466r., który przywrócił Pomorze Gdańskie i ziemie człuchowską Polsce. Po podziałach administracyjnych Czarne znalazło się w województwie pomorskim, powiecie człuchowskim, a z ziem otaczających miasto utworzono starostwo hamersztyńskie będące dzierżawą królewską i zarządzane przez starostę.

W połowie XVIw. Król wpuścił starostwo w tzw. „gołe dożywocie”, co oznaczało, że zwolnił starostów

z płaceni czynszu. Pierwszym starostą został Jerzy Tworowski, a kolejnym w 1499r. Kasper Knut, któremu król przekazał w dzierżawę dożywotnią także wsie Nadziejewo, Biały Bór, Domisław i Sokole. W 1503r. król Aleksander Jagiellończyk przekazał kolejnemu staroście fundusze na budowę fortyfikacji w Czarnem. W 1545r. starostwo zostało wykupione przez króla Zygmunta Augusta, a po 10 latach objął je Feliks Konarski i jego rodzina, która zarządzała starostwem hammersztyńskim do 1622r. Starostowie mieszkali poza Czarnem do czasów Konarskiego. Dopiero w połowie XVIw. za jego sprawą zamek zaadoptowano na siedzibę władz. W obrębie murów wzniesiono dwór i budynki gospodarcze. Aby tego dokonać wysiedlił on z zamku 10 rodzin dając im rekompensatę. Zamek ogrodzony był murem szerokości 5 łokci z bramą wejściową, u jego stóp wykopano dwie sadzawki rybne, założono ogrody i warzywniki. Posiadłości ziemskie należące do Konarskich były jednymi z największych w województwie, a połączenie tego z dobrym gospodarowaniem i inwestowaniu własnego kapitału przyczyniło się do zapewnienia dobrobytu mieszkańcom, którzy żyli z rolnictwa i hodowli oraz częściowo z rybołówstwa, rzemiosła i handlu zbożem. W Czarnem były dwa młyny, w sąsiedztwie których znajdował się folusz i tartak. Obfitość lasów przyczyniła się do rozwoju bartnictwa. W 1565r. w mieście pracowało także 3 kowali, 5 szweców i 8 sukienników, którzy zaspokajali potrzeby niezwiązane z produkcją żywności. Z wyrobu sukna utrzymywało się ok. 47% ludności. W 1551r. Konarski uzyskał przywilej wprowadzania cotygodniowych targów sobotnich, a w 1586r. wprowadził prawa m.in. porządkujące życie mieszczan i zakazujące osiedlania się w mieście Żydom i Szkotom. W połowie XVI w. do ziemi człuchowskiej dotarł luteranizm i dokonał się podział mieszkańców Czarnego na dwie grupy wyznaniowe. Odtąd przynależność do kościoła katolickiego była synonimem pochodzenia polskiego, a luteranizm – niemieckiego. Protestantyzm kładł duży nacisk na rozwój oświaty, co przyczyniło się m.in. do upowszechnienia nauki czytania. Jednak król, popierający ruch kontrreformatorski, dołożył starań aby starostwo człuchowskie było zarządzane przez katolickich magnatów i w 1623r. urząd starosty został przekazany Andrzejowi Łapińskiemu, dworzaninowi Anny Wazówny. Wojny szwedzkie następujące po wcześniejszym okresie dobrobytu załamały doszczętnie gospodarkę miasta. Pierwszym ciosem był rabunek miasta dokonany w 1627r. przez oddziały kozackie ściągające wojska szwedzkie. Zaraz po nim nastąpiła bitwa wojsk Szwedzkich pułkownika Streiffa z siłami Polskimi dowodzonymi przez hetmana Koniecpolskiego. Przygotowując się do niej Szwedzi sypali w Czarnem szańce i rabowali okoliczne wsie ściągając zapasy. Działania te, jak i same potyczki, zrujnowały miasto doszczętnie. Szańce zachowały się do dnia dzisiejszego w postaci dwóch równoległych wałów ziemnych. W 1630r. wielki pożar i długotrwała zaraza pogorszyły tę sytuację jeszcze bardziej. Spokój trwał krótko, gdyż podczas kolejnej wojny ze Szwecją w latach 1654-1660 miasto było dwukrotnie zajmowane i rabowane, a w 1655r. strawił je kolejny pożar. W wyniku powyższych wydarzeń liczba mieszkańców spadła do 488 osób, czyli zmalała o ok. 20%. Na tym nie zakończyły się jednak dotyczące miasto kłęski. W 1693r. pożar, w latach 1700-1721 nieustanne rekwizycje i rabunki wojsk oraz zaraza w 1709 przywleczona przez żołnierzy dziesiątkuje mieszkańców. W 1718r. kolejny pożar spowodowany złym stanem zabudowy strawił miasto i nowy zbudowany w 1716r. kościół. Zostaje on odbudowany w 1721r. Do kolejnych pożarów doszło w 1730, 1753 i 1755r., które niszczą doszczętnie także odbudowany kościół. W 1757r. zbudowano zachowany do dziś barokowy kościół katolicki o konstrukcji szachulcowej. W 1756r. nadeszła wojna siedmioletnia zakończona w 1763r. Ciągłe, mające w tym czasie miejsce grabieże dokonywane przez wojska rosyjskie zatrzymały odbudowę miasta. W tych dramatycznych czasach urząd starosty sprawował od 1646r. Michał Karol Radziwiłł i wdowa po nim, a później do 1763r. ród Wejherów. W 1764r. starostą Czarnego został Raczyński, który do zarządzania miastem wyznaczył komisarza. W tym okresie także nie była możliwa odbudowa miasta za sprawą prowadzonej przez Dragońskiego polityki. Zakazał on mieszczanom poboru drewna z lasu (niezbędnego do odbudowy), produkcji piwa (jednego ze źródeł dochodu), a na zamku osiedlił 30 rodzin żydowskich i powierzył im produkcję alkoholu. W tym czasie spłonął dwór starościński i zastąpiono go nowym budynkiem z muru pruskiego. W 1772r. dokonał się rozbiór Polski, w wyniku którego Czarne znalazło się pod rządami pruskimi. Prusacy przejęli oni miasto złożone z 75 budynków w mieście, 41 na przedmieściach, dwa kościoły, dwie plebanie, dom bramny i ok. 700 chrześcijańskich mieszkańców, którzy utrzymywali się z rolnictwa, rzemiosła, produkcji piwa i wódki. W 1816r. populacja Żydów wynosiła 134 osoby. Korzystali oni z synagogi i cmentarza. W tym czasie nastąpił upadek warsztatów sukienniczych, tkackich i szewskich skłaniając rzemieślników do powrotu do rolnictwa. Stan sanitarny i gospodarczy miasta był zły, co powodowało, że wyniszczały je stopniowo zarazy w 1837 i 1845r. W 1850r. nowy właściciel majątku Czarne wzniósł pałac, który zachował się do dziś. Po 1874r. nastąpiła parcelacja majątku i częściowa sprzedaż, a także budowa nowego tartaku i rozpoczęła się duża akcja zalesiania. Około 1876-1880r. nastąpiła budowa linii kolejowej do Szczecinka, dworca kolejowego i utwardzenie ważniejszych

dróg, co otworzyło przed miastem nowe możliwości gospodarcze. Pożary jednak dalej trawiły miasto, ucierpiała znaczna część drewnianych budynków starego miasta, które zastąpiono obiektami o eklektycznych formach wznoszonymi z trwałych materiałów. W mieście pojawiło się w tym czasie wiele zelefiktrykowanych obiektów, a starsze przebudowano. Rozwój miasta w kierunku południowym i wschodnim wymusił przedłużenie ulic. U schyłku XIXw. Czarne przekształcono w miasto garnizonowe, wyznaczając plac na poligon i wznosząc zabudowania wojskowe, jednak w czasie I Wojny Światowej miasto nie ucierpiało. Było małym prowincjonalnym miasteczkiem, z dwoma kościołami katolickim i ewangelickim oraz otaczającymi je cmentarzami. Funkcjonował też park, prywatne ogrody i sady, kąpielisko, plac sportowy i ośrodek wypoczynkowy. Miasto zachowało charakter rolniczy, wsparty przemysłem drzewnym oraz pojedyncze zakłady jak cegielnia, mleczarnia, rzeźnia, browar, młyn, wytwórnia betonu, składy i hurtownie. W takiej postaci miasto dotrwało prawie do końca II Wojny Światowej. Na mocy traktatu miasto wersalskiego pozostało w granicach państwa niemieckiego i stało się miastem granicznym, pomiędzy Niemcami i Polską. W tym okresie nastąpiła dalsza militaryzacja, a po dojściu Hitlera do władzy, w mieście powstał jeden z pierwszych obozów koncentracyjnych „Lager IIB Hammerstein” dla jeńców rosyjskich, na którego miejscu powstał w 1939r. obóz dla jeńców polskich, belgijskich, francuskich, angielskich i włoskich. W czasie II Wojny Światowej doszło do starć zbrojnych na terenie Czarne, w wyniku których miasto znalazło się w rękach Radzieckich, po czym niezwłocznie włączono je do terenów Polski. Na skutek działań wojennych zniszczeniu uległo około 40% zabudowy miejskiej, a liczba mieszkańców spadła z 4387 osób (w 1939r) do 850 osób (w 1946r.). Po wojnie, w Czarnem znalazła swą siedzibę jednostka wojskowa oraz zakład karny i do czasów obecnych stanowiły one główne źródło zatrudnienia i utrzymania mieszkańców. Stabilność tego układu zachwiała decyzja o likwidacji jednostki wojskowej, pozostawiając funkcjonujący jedynie garnizon remontowy. W takiej sytuacji nieodzowne jest szukanie nowych metod i sposobów zapobiegających zahamowaniu i upadkowi gospodarczemu miasta i gminy.

6.2. Charakterystyka wsi

Główne ślady osadnictwa należą do kultury łużyckiej, datuje się je na 1800-125 r. p.n.e. Ponadto występują późniejsze ślady kultury oksywsko-wielbarskiej z 125-367r. n.e. Ślady rozproszone są na terenie całej gminy Czarne. Najcenniejsze znalezisko – zespół 3 cmentarzysk kultury pomorskiej znajduje się w Biernatce nad jez. Trzcinieckim. Część wsi słowiańskich zachowała się do okresu średniowiecza kiedy to zostały nadane przez Zakon Krzyżacki rycerzom i zachowały się do dziś. W okresie średniowiecznym także powstało wiele śladów, które stanowią dziedzictwo kulturowe. W 1309r. Zakon Krzyżacki opanował Pomorze i po podporządkowaniu sobie kasztelanii szczycieńskiej utworzył komturę człuchowską (obok istniejących już w Gdańsku, Świeciu i Gniewie). Wydarzeniem, które to zapoczątkowało, była budowa zamku człuchowskiego rozpoczęta w 1312r. Po wprowadzeniu się do zamku komtura w 1332r. podjął on akcję kolonizacyjną, której skutkiem było założenie szeregu wsi i folwarków służących za źródło zaopatrzenia załóg zakonnych. Niektóre wsie wywodziły się z dużych osad istniejących przed czasami Krzyżaków. Wyróżnić tu można owalnicowe wsie, które zdecydowanie mają rodowód słowiański. Najlepszymi przykładami są Domisław Górny, Krzemieniewo, Nadziejewo i Sokole. Wielki mistrz nadawał je jako dobra rycerskie i tym samym włączał w gospodarkę Zakonu. Kolejna grupa wsi powstała jako elementy nowej sieci osadniczej lokowanej przez Krzyżaków władających tymi terenami do połowy XVw. Są to wsie Bińcze (dokument lokacyjny z 1397r.), Sierpowo (dokument lokacyjny z 1352r.), Raciniewo (dokument lokacyjny z XIVw.), Łoża (dokument lokacyjny z 1360r.), Wyczechy (dokument lokacyjny z 1360r.). Trzecią grupą były wsie i folwarki lokowane w celu zaopatrywania najpierw strażnicy, a później miasta Czarne. Jedynym zachowanym przykładem jest przysiółek Wronkowo, gdyż ówczesne folwarki z młynem i tartakiem położone na południe od miasta Czarne, zostały do niego z czasem włączone. Natomiast wsie jak Konigs-kretzen (przy której zlokalizowany był folusz) i Mockernitz nie zachowały się do dziś. Wszystkie wsie miały więc swoich zarządców odpowiedzialnych przed Zakonem, tzw. panów lennych, a chłopci jako dziedziczni dzierżawcy zobowiązani byli do świadczenia im pańszczyzny. Wieś Sokole była szczególnie rozwinięta w czasie lokacji miasta Czarne (1395r.), gdyż wiadomo, że miejski kościół pełnił rolę filialnego w stosunku do kościoła parafialnego w Sokolu. Jednak niedługo potem wielki mistrz Konrad von Jungingen, który nadzorował budowę zamku w Czarnem, podjął decyzję o likwidacji folwarku we wsi, gdyż nie rozwinał się on należycie i utworzeniu nowego na północ od Sokola nad rzeką Czernicą. Unormowana sytuacja chłopów pogarsza się od końca XVw, kiedy wymiar pańszczyzny świadczonej przez chłopów zostaje zwiększony. Zaostrzyło się ograniczenie wolności osobistej, zredukowano prawa chłopskie do zajmowanej ziemi, natomiast czynsz został zwiększony. Sytuacja ta nie zmieniła się mimo przejścia Czarne, Człuchowa i Debrzna wraz z przyległymi ziemiami pod panowanie Polskie ostatecznie w 1466r. Dopiero po 1612r. kiedy luteranizm na dobre wkracza do Czarne dochodzi do niejakich zmian także na

wsi. Ponieważ protestantyzm kładł duży nacisk na szkolnictwo, masowo otwierano szkoły parafialne. Rozwojowi nowej wiary zapobiega jednak król i kościół katolicki. Wprowadzono do Czarnego nowego starostę i powołano nowy dekanat, w skład którego weszło 19 okolicznych kościołów. Z lustracji dokonanej podczas obejmowania urzędu starosty czarneńskiego przez Andrzeja Łapińskiego wiadomo także, że kolejni zarządcy Czarnego już wtedy ochraniaли puszcę niszczoną głównie wypasem bydła, ograniczając jej eksploatację. Ciężkie załamanie gospodarki przyniosły wojny szwedzkie w XVII w. Raz po raz ziemie między Czarnym a Człuchowem są rabowane i pustoszone przez oddziały kozackie, wojska szwedzkie oraz liczne okupacje i bitwy. Główny cios zadały gospodarce przygotowania i bitwa w 1627r. W Czarnem doszło wtedy do potyczki wojsk Szwedzkich z siłami Polskimi hetmana Koniecpolskiego. Szwedzi szykując zapasy rabowali okoliczne wsie ściągając bydło, żywność i paszę. W okresach pozornego spokoju między wojnami szwedzkimi narastały konflikty na tle wyznaniowym, a agresję pogłębiała bieda. Wojna siedmioletnia prowadzona w latach 1756-1763 także miała wpływ negatywny na ziemię człuchowską, która była nieustannie rabowana przez wojska rosyjskie. Kryzys pogłębiała sytuacja polityczna i gospodarcza pogarszająca się przez zubożenie wsi wyciskanych pańszczyzną i samowolami starostów. Sytuacja na wsi zmieniła się dopiero kiedy w 1772r. z ziem człuchowskich utworzono Prusy Zachodnie. Władze pruskie przystąpiły do działań mających na celu poprawę sytuacji gospodarczej. Pierwszym krokiem było przybycie radcy Schutza w 1781r. który ocenił możliwości zmian. Ze względu, jak ocenił, na ograniczone perspektywy rozwoju Fryderyk Wielki wystosował fundusze na rozwój manufaktur i szkolnictwa. Wprowadzenie poważniejszych reform powstrzymały wojny napoleońskie, których okres przyniósł dalsze zniszczenia i upadek gospodarczy. Wyniszczone gospodarczo państwo pruskie zdecydowało się przeprowadzić planowane reformy choćby częściowo. Tak więc z dniem ogłoszenia edyktu będącego częścią reformy „administracji i państwa niemieckiego” Steina (9 października 1807r.) zostało zniesione poddaństwo chłopów względem dziedziców. Chłopi, którzy zachowali dziedziczne prawo do gospodarstwa czynszowego mieli możliwość uregulowania własności. Dotyczyło to jednak gospodarstw powyżej 6,25ha. Mimo, że był to cios wymierzony w biedotę wiejską, ostatecznie, z ekonomicznego punktu widzenia, przyczynił się do umocnienia istniejących dużych gospodarstw lub utworzenia nowych np. Domisław Dolny, zazwyczaj o powierzchni ok. 100ha. Rozwijała się w nich gospodarka wielkotowarowa i wielofunkcyjność gospodarcza. Głównie zajmowano się gospodarką rolną, leśną i hodowlą bydła, przy których powstawały przetwórnice, gorzelnie, browary, magazyny i hurtownie. Na wsi rozwijało się więc rzemiosło i handel, które dawały zatrudnienie także licznej biedocie i robotnikom najemnym. W tym czasie do majątku Czarne należały folwarki Frauenhof, Georgenhutte, Gross i Klein Hosselberg, Idashof, Carlsberg i Schlossmuhle. Taki system gospodarczy, z gospodarstwami chłopskimi prosperującymi równie dobrze co miejskie folwarki przetrwał prawie do końca II Wojny Światowej. Po jej zakończeniu większość gospodarstw chłopskich i majątków ziemskich przekształcono w państwowe gospodarstwa rolne (PGR), a dawniej funkcjonujące w nich przetwórnice i zakłady uległy dewastacji i likwidacji. W wyniku takich działań zakres usług i produkcji wiejskiej ograniczył się wyłącznie do rolnictwa. W okresie transformacji ustrojowej w latach 90-tych, PGR-y zostały zlikwidowane. Zarządzanie obszarami wiejskimi przejęły Agencje Nieruchomości Rolnych, które bardzo często zagospodarowywały ziemię rolną wyłączając z tego systemu założenia podworskie, co w konsekwencji doprowadziło do ich kompletnej ruiny i dewastacji. Właściwie do dnia dzisiejszego nie ma pomysłu na przywrócenie licznym pałacom i dworom ich dawnej świetności i uchronienie od całkowitego zniszczenia.

6.3. Zabytki nieruchome wpisane do Rejestru Zabytków Województwa Pomorskiego

Miasto

Na terenie miasta Czarne znajdują się 3 zabytki wpisane do Rejestru Zabytków Województwa Pomorskiego. Wszystkie obiekty wpisane do Rejestru Zabytków Województwa Pomorskiego otoczone są ochroną konserwatorską w zakresie jaki określono w decyzji o wpisie, w związku z czym objęte są bezwzględną ochroną konserwatorską. Prowadzenie inwestycji na terenie objętym decyzją o wpisie do rejestru zabytków i/lub na omawianych obiektach musi odbywać się po uzyskaniu uzgodnienia Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Słupsku. Schemat rozmieszczenia obiektów w mieście Czarne wpisanych do rejestru zabytków województwa pomorskiego przedstawiono na rysunku Nr 1.

Na terenie miasta Czarne znajdują się 3 zabytkowe obiekty nieruchome wpisane do rejestru zabytków województwa pomorskiego. Historia zarówno zamku jak i kościoła sięga początków lokacyjnego miasta Czarne, w obrębie którego zlokalizowano oba obiekty. Stały się świadkami burzliwego rozwoju miasta, niejednokrotnie były niszczone, uszkodzane i odbudowywane. Stanowią więc cenne dziedzictwo kulturowe,

historyczne i naukowe. Tak samo zachowany cmentarz jeniecki jest ważnym elementem i świadectwem historii Polski.

- 1) **Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP wraz z otoczeniem**, znajdujący się przy ul. Kościelnej 6 w Czarnem. Pierwsze informacje na temat kościoła w Czarnym pochodzą z 1395r. Obiekt ten, po całkowitym zniszczeniu i wielokrotnych pożarach był odbudowywany kilka razy w tym samym miejscu. Obecny 1-nawowy kościół na planie prostokąta pochodzi z 1756r. i został wzniesiony w stylu barokowym. Obiekt ma konstrukcję szachulcową z drewnianymi stropami, a krokwiowa więźba dachowa pokryta jest gontem. Z bryły wyrasta dwukondygnacyjna wieża przykryta baniastym hełmem z latarnią. Z kościołem sąsiaduje nieczynny obecnie cmentarz przykościelny o planie nieregularnego wieloboku. Numer w rejestrze zabytków: obecny A-94, dawny 33, wpisany dnia 20.02.1959 r.
- 2) **Ruiny zamku krzyżackiego**, znajdujące się przy ul. Zamkowej w północno-wschodniej części miasta Czarne. Zamek powstał na miejscu strażnicy z drugiej połowy XIV w., która zabezpieczała granice Państwa Krzyżackiego. Od roku 1395 do 1403 wznoszono gotycki zamek na planie nieregularnym i po jego ukończeniu przebywał w nim tymczasowo wielki mistrz Konrad von Jungingen. W 1466r. Czarne weszło w skład Rzeczypospolitej. Nie wiadomo dokładnie kiedy budynki zamku przestał istnieć, jednak taki stan udokumentowano kiedy starostą został Mikołaj Konarski, tj. w poł. XVI w. Wybudował on na zamku dwukondygnacyjny drewniany dwór z towarzyszącą zabudową gospodarczą. Aby to zrobić wyprowadził mieszkańców miasta poza obręb murów i utworzył dla nich osadę wokół zamku – przedzamcze. Po wojnach szwedzkich i licznych pożarach, w XVII w. odnotowuje się znaczne uszkodzenia murów zamkowych i zniszczenie budynku dworu. Od 1772r. miasto znajduje się pod zaborem pruskim. W 1850r. na ruinach zamku wybudowano pałac zachowany do dziś, a basztę przekształcono w punkt widokowy. Między 1874 a 1929 r. nastąpiła parcelacja majątku i w końcu włączenie terenu zamkowego do miasta. Podczas II Wojny Światowej w pałacu mieścił się szpital wojskowy, po wojnie sztab armii radzieckiej, później klub oficerski. Od 1958r. znajduje się w nim Dom Pomocy Społecznej. Numer w rejestrze zabytków: obecny A-96, dawny 32, wpisany dnia 21.02.1959 r.
- 3) **Cmentarz wojenny „Lager III Hammerstein”** jeńców rosyjskich zmarłych w latach 1914-1918, w Czarnem. Zabytkowy prawosławny cmentarz znajduje się w pobliżu Zakładu Karnego Czarne. Teren podzielony jest na 14 mogił, a centralny punkt stanowi obelisk upamiętniający jeńców. Zieleń jest zachowana i pielęgnowana, cmentarz jest nieczynny. Numer w rejestrze zabytków: obecny A-1672, dawny 369, wpisany dnia 10.09.1998 r.

Rys. nr 1 SCHEMAT ROZMIESZCZENIA OBIEKTÓW WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO na terenie Miasta –źródło Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego

Wsie

Na terenie gminy Czarne znajduje się 7 zabytków nieruchomości wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Pomorskiego. Wszystkie obiekty wpisane do Rejestru Zabytków Województwa Pomorskiego otoczone są ochroną konserwatorską w zakresie jaki określono w decyzji o wpisie, w związku z czym objęte są bezwzględną ochroną konserwatorską. Prowadzenie inwestycji na terenie objętym decyzją o wpisie do rejestru zabytków i/lub na omawianych obiektach musi odbywać się po uzyskaniu uzgodnienia Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Słupsku. Schemat rozmieszczenia obiektów zabytkowych w gminie Czarne wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Pomorskiego przedstawiono na rysunku nr 2. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków to wszystkie stare kościoły znajdujące się w gminie Czarne datowane na XVII i XVIII w. wraz z otoczeniem oraz niektóre parki w zespołach dworsko-parkowych. Kościoły znajdują się przeważnie w dość dobrym stanie technicznym, a ich otoczenie jest zadbane, choć przeważnie przekształcone. Natomiast tylko w nielicznych założeniach podworskich zachowały się obiekty

zabytkowe

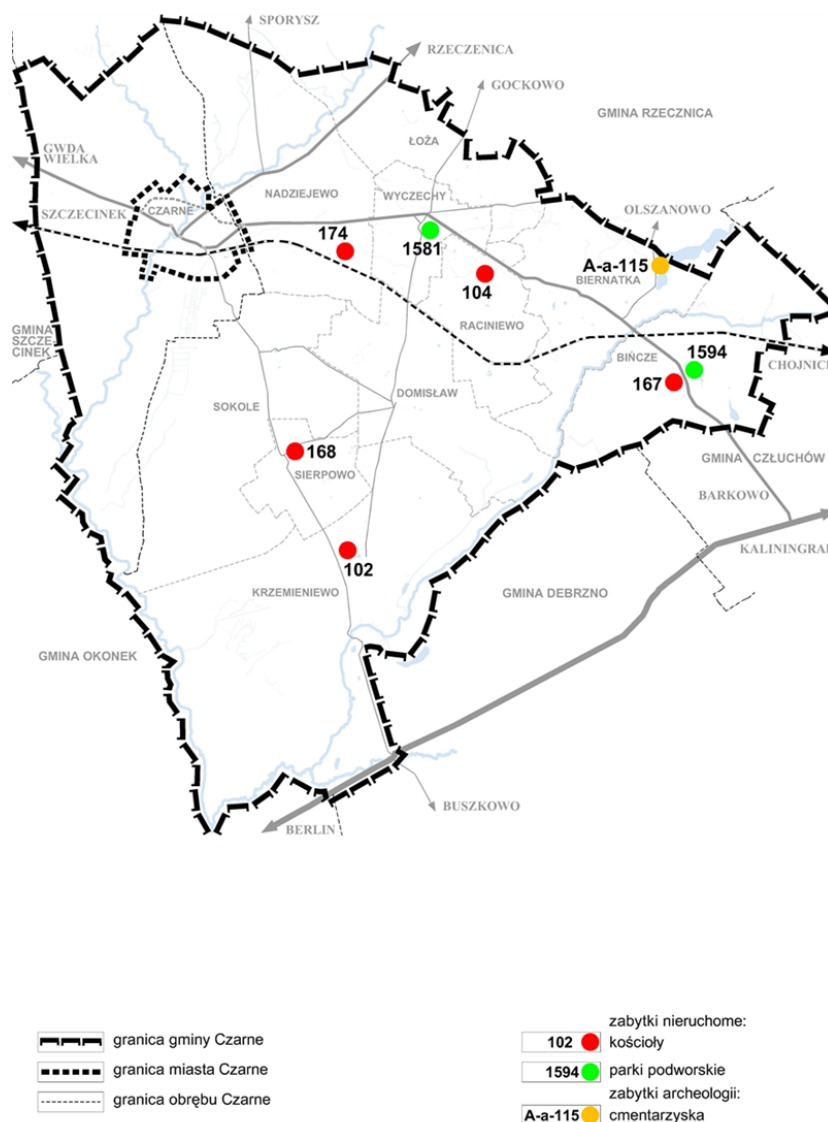
o znacznych walorach. Wyróżnia się więc tylko dwa parki podworskie wpisane do rejestru zabytków.

Kościół wpisane do rejestru zabytków:

- 1) **Kościół parafialny p.w. Chrystusa Króla w Krzemieniewie wraz z otoczeniem**, zbudowany został w 1629r. i później przebudowany w 2 połowie XVIII w. Barokowy kościół jest jednonawowym budynkiem na planie prostokąta, ma konstrukcję szachulcową wypełnioną cegłą, drewniany strop i dach o konstrukcji krokwiowo-jętkowej. Wieża drewniana kryta jest gontem. Cmentarz przykościelny założono na planie prostokąta. Numer w Rejestrze Zabytków: obecny 102, dawny 68, wpisany dnia 21.02.1959 r.
- 2) **Kościół filialny p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej w Raciniewie wraz z otoczeniem**, zbudowany został w 1680r. na wzniesieniu na skraju wsi. Barokowy kościół wzniesiono na konstrukcji szachulcowej na planie prostokąta z zamkniętą trójbokiem zakrystią i drewnianą kwadratową wieżą. W jednonawowy wnętrzu znajduje się drewniana empora. Na terenie czynnego obecnie cmentarza znajdującego się na północ od kościoła stoi drewniana dzwonnica. Na terenie całego założenia zachował się starodrzew. Numer w Rejestrze Zabytków: obecny 104, dawny 114, wpisany dnia 24.02.1959 r.
- 3) **Kościół filialny p.w. Św. Rodziny w Bińcu wraz z otoczeniem**, zbudowany został w 1761r. prawdopodobnie na miejscu starszego kościoła z 1592r. Kościół jednonawowy, z emporą i ośmioboczną wieżą. Konstrukcja drewniana szachulcowa, oprócz zakrystii i prezbiterium, które zostały dobudowane współcześnie. Kościół otoczony był cmentarzem, na którym później wybudowano plebanię i założono ogród. W jego południowej części znajduje się dzwonnica. Numer w Rejestrze Zabytków: obecny 167, dawny 6, wpisany dnia 26.03.1960 r.
- 4) **Kościół filialny p.w. Św. Tadeusza Judy w Sierpowie wraz z otoczeniem**, zbudowany został w 1668r. na planie prostokąta. To jednonawowy szachulcowy kościół z zakrystią, emporą i kwadratową wieżą drewnianą, otoczony cmentarzem przykościelnym. Numer w Rejestrze Zabytków: obecny 168, dawny 122, wpisany dnia 26.03.1960 r.
- 5) **Kościół filialny p.w. Św. Andrzeja Apostoła w Nadziejewie wraz z otoczeniem**, zbudowany został w 1753r. w południowo-zachodniej części wsi. Do jednokondygnacyjnej prostokątnej barokowej bryły (o konstrukcji szachulcowej) zamkniętej trójbokiem przystaje kwadratowa zakrystia od północy i kaplica od południa. W jednonawowym wnętrzu znajduje się empora. Brak jest wieży. Na cmentarzu przykościelnym znajduje się drewniana dzwonnica. Numer w Rejestrze Zabytków: obecny 174, dawny 85, wpisany dnia 05.04.1960 r.

Zespoły dworsko-parkowe wpisane do rejestru zabytków:

- 1) **Park z zespołu dworsko-parkowego w Wyczachach** został założony w I połowie XIX w. w angielskim stylu krajobrazowym. Do pałacu położonego w centrum parku prowadził szpaler buków i lip, a za pałacem założony został luźny kompleks leśny. W obrębie parku znajdował się także plac zabaw, sady oraz różne elementy małej architektury. Największych zmian w parku dokonano w okresie międzywojennym i powojennym, kiedy to nastąpiła parcelacja majątku. Później pałac służył za biura Zakładu Rolnego Wyczehy, a obecnie popada w ruinę po pożarze, po którym nie został odremontowany. Park także jest zachowany w złym stanie, a wpisana do Rejestru Zabytków jest jego południowo-wschodnia część. Pałac został wykreślony z Rejestru Zabytków.
- 2) **Park z zespołu dworsko-parkowego w Bińcu** został założony w połowie XIX w. w angielskim stylu krajobrazowym. Pałac zlokalizowano na skraju południowej części parku przy drodze gminnej w Bińcu. Od rozebranego już pałacu, przez wydłużoną wąską polanę osłoniętą po bokach zwartym drzewostanem, do sztucznie utworzonego stawu w północnej części parku, biegła oś widokowa. Na terenie parku znajdowały się dwie piwniczki i kamienna kapliczka, a od drogi wojewódzkiej park odgradzony był murem z bramą wjazdową ozdobioną niedźwiedziami. Park zachował się w bardzo dobrym stanie, mimo że nie był przez długi czas pielęgnowany i zieleń rozprzestrzeniła się w niekontrolowany sposób. Obecnie na jego terenie funkcjonują dwa boiska. Wydana została decyzja o warunkach zabudowy (uzgodniona przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Słupsku) dla lokalizacji świetlicy wiejskiej na terenie parku. Numer w Rejestrze Zabytków: obecny 1594, dawny 343, wpisany dnia 23.04.1996 r.

Rysunek nr 2 Schemat rozmieszczenia obiektów zabytkowych w gminie Czarnie wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Pomorskiego –źródło Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego

Zestawienie zabytków znajduje się w **Załączniku nr 1 - Zabytki Miasta i Gminy Czarnie wpisane do Rejestru Zabytków Województwa Pomorskiego.**

Wymienione wyżej zabytki są jednocześnie obiektami o najwyższym znaczeniu dla gminy z punktu widzenia ochrony dziedzictwa kulturowego.

6.4. Zabytki nieruchome wpisane do Ewidencji Zabytków Województwa Pomorskiego

Zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków dla terenu Miasta i Gminy Czarnie, stanowią podstawę do ustalania zapisów formy ochrony zabytków w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Ewidencja powinna podlegać okresowej aktualizacji, polegającej m.in. na uzupełnianiu jej o kolejne budynki oraz na wykreśleniu z ewidencji obiektów nieistniejących oraz gruntownie przebudowanych (zmiana bryły budynku, układu i wielkości otworów okiennych, skucie wystroju elewacji itp).

Dla obiektów ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz posiadających zapisy w m.p.z.p. ochronie podlega między innymi forma, architektoniczna obiektu (gabaryty wysokościowe, forma dachu i rodzaj pokrycia, kompozycja i wystrój elewacji, forma stolarki okiennej i drzwiowej).

Zestawienie zabytków nieruchomych znajdujących się w wojewódzkiej ewidencji zabytków w Mieście i Gminie Czarnie znajduje się w **Załączniku nr 2 Zabytki Miasta i Gminy Czarnie znajdujące się w ewidencji zabytków Województwa Pomorskiego.**

Poza obiektami wymienionymi w punkcie 6.3 i 6.4 niniejszego programu Burmistrz Czarne nie wyznaczył do ochrony na swoim terenie innych obiektów podlegających ochronie. Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz.U. z 2014 r. poz.1446), Burmistrz prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, która winna zostać uzgodniona z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

6.5. Zabytki ruchome wpisane do rejestru i ewidencji Zabytków Województwa Pomorskiego

W Mieście i Gminie Czarne do rejestru zabytków i wojewódzkiej ewidencji zabytków ruchomych województwa pomorskiego wpisano wyłącznie obiekty znajdujące się kościołach. Ich właścicielami są poszczególne parafie, które mają prawny obowiązek ochrony tych obiektów. Zestawienie zabytków ruchomych znajduje się w **Załączniku nr 3 - Zabytki ruchome wpisane do rejestru i ewidencji Zabytków Województwa Pomorskiego.**

Zabytki te znajdują się w parafiach następujących miejscowości: Czarne, Nadziejewo, Bińcze, Raciniewo i Krzemieniewo.

6.6. Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru i ewidencji Zabytków Województwa Pomorskiego

Na terenie gminy wiejskiej znajdują się liczne ślady kultury i bytowania człowieka, jednak tylko jeden, wyjątkowo rozległy zespół trzech stanowisk wpisano do rejestru zabytków województwa pomorskiego. Jest on objęty strefą „W” pełnej ochrony archeologiczno -konserwatorskiej. Celem jego ochrony jest zachowanie istniejącego zasobu kulturowego i topograficznego wraz ze strefą ochrony krajobrazowej. Obiekty te istniały i będą istnieć w krajobrazie kulturowym gminy. Bez możliwości zainwestowania.

Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków:

a. W1 - Zespół trzech cmentarzysk kultury pomorskiej w Biernatce wpisanych do rejestru zabytków pod numerem A-a-115 decyzją Wojewódzkiego Konserwatora w Słupsku Nr KL II-5350/12/87 z dnia 24.07.1987 r. Na terenie stanowisk znajdują się groby skrzynkowe zawierające m.in. popielnice twarzowe. Z uwagi na duży obszar występowania grobów i rodzaj występującego materiału, zespół jest wyjątkowo cenny pod względem kulturowym i naukowo-badawczym. Stanowiska archeologiczne figurują w wojewódzkiej ewidencji zabytków pod numerami **AZP 26-30/27, AZP 26-30/28, AZP 26-30/29.**

Obok zabytków nieruchomych, na terenie gminy Czarne występują także zabytki archeologiczne. Zalicza się do nich tereny noszące ślady bytowania człowieka pradziejowego, wczesnośredniowiecznego i późniejsze, będące świadectwem rozwoju osadnictwa, kultury, sztuki czy nauki. Wyznaczono na nich stanowiska archeologiczne na podstawie:

- badań wykopaliskowych,
- badań powierzchniowych,
- badań w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski,
- doraźnych badań terenowych.

Postępująca destrukcja stanowisk archeologicznych stwarza zagrożenie stopniowej, fizycznej likwidacji tego najstarszego dziedzictwa kulturowego. Prowadzenie jakichkolwiek działań inwestycyjnych w obrębie stanowisk archeologicznych wymaga uzgodnienia przez Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków delegatura w Słupsku.

Miasto

Na obszarze miasta i obrębu Czarne znajdują się stanowiska archeologiczne ujęte w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków Archeologicznych. Dzielą się one na 4 strefy o różnym stopniu ochrony archeologicznej:

- „W” strefa pełnej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej (Wa – ruiny zamku i dworu obronnego, zachowanymi i podziemnymi relikdami murów, baszt i fosy; Wb- kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP wraz z otoczeniem z zachowanymi relikdami podziemnymi osadniczymi),

- „W.I” strefa pełnej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej (obszar miasta lokacyjnego z otoczeniem),
- „Wm. II” strefa częściowej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej (osada kultury łużycko-pomorskiej, wielbarskiej, wczesnośredniowieczna),
- „Wm.III” strefy ograniczonej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej (punkty i ślady osadnicze różnych kultur).

Podstawowe zagrożenia dla wszystkich obiektów archeologicznych stanowią:

- prace ziemne w trakcie których może dojść do naruszenia oraz zniszczenia warstw i obiektów archeologicznych zalegających pod powierzchnią ziemi. Są to prace jak: lokalizowanie nowej zabudowy, melioracje, kładzenie wodociągów, gazociągów, prowadzenie inwestycji drogowych, prowadzenie linii energetycznych, zamiana funkcji terenu, podział działek, itp.
- prace ziemne, w trakcie których może dojść do naruszenia oraz zniszczenia warstw kulturowych i obiektów archeologicznych znajdujących się pod zabudową nowożytną, a także zalegających pod powierzchnią ziemi na obszarach zainwestowanych. Są to prace jak np.: zabudowa, przebudowa, rozbudowa, budowa systemów infrastruktury technicznej i dróg, itp.
- ingerencje w pradziejowe i wczesnośredniowieczne struktury osadnicze poprzez zabudowę terenów układu urbanistycznego miasta lokacyjnego, ruin zamku obronnego, w rejonie lokalizacji relikwów murów obronnych, traktów historycznych;
- ingerencja w pradziejowe i wczesnośredniowieczne struktury osadnicze poprzez zabudowę terenów otaczających obiekty architektoniczne.

- 1) **Do strefy „W” pełnej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej** zalicza się 2 obiekty i obszary archeologiczno-architektoniczne wpisane do rejestru zabytków województwa pomorskiego. Wyznaczone zostały w miejscach, gdzie zlokalizowane są dwa najstarsze, najcenniejsze zabytki – zamek Krzyżacki i kościół p.w. Wniebowzięcia NMP. Celem ochrony jest zachowanie istniejącego zasobu kulturowego i topograficznego wraz ze strefą ochrony krajobrazowej.

Wa Zamek Krzyżacki - Ruiny zamku i dworu obronnego z relikwami zachowanych murów obronnych, baszt z podziemnymi relikwami architektoniczno-archeologicznymi i fos znajdują się w północnowschodniej części miasta lokacyjnego. Wszystkie te elementy zostały wpisane do rejestru zabytków pod numerem A-96 decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Koszalinie Nr 163 z dnia 21.02.1959r.

Wb Kościół – zabytkowy kościół p.w. Wniebowzięcia NMP wraz z otoczeniem i zachowanymi relikwami podziemnymi osadniczymi został wpisany do rejestru zabytków pod numerem A-1672 decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Słupsku Nr PSOZ-I-5340/25/98 z dnia 10.09.1998r.

- 2) **Do strefy „W.I” pełnej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej** zalicza się stanowisko archeologiczne obejmujące obszar miasta lokacyjnego. Celem jego ochrony jest wszechstronne udokumentowanie relikwów pradziejowej i średniowiecznej przestrzeni osadniczej oraz podziemnej struktury miasta średniowiecznego narażonych na zniszczenie w trakcie prowadzenia inwestycyjnych prac ziemnych.
- 3) **Do strefy „Wm.II” częściowej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej** zalicza się stanowiska archeologiczne oznaczone numerami AZP 25-28/12, AZP 26-28/1, AZP 25-28/3, AZP 25-28/5 w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków Archeologicznych, posiadającą istotne wartości dla dziedzictwa kulturowego gminy i budującą jej lokalną tożsamość. Dopuszcza się zainwestowanie terenu stanowiska po przeprowadzeniu archeologicznych badań ratowniczych w jego zasięgu. Celem ochrony jest wszechstronne udokumentowanie relikwów pradziejowej i średniowiecznej przestrzeni osadniczej narażonej na zniszczenie w trakcie prowadzenia inwestycyjnych prac ziemnych.
- 4) **Do strefy „Wm.III” ograniczonej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej** zalicza się stanowiska archeologiczne o mniejszej lub nierozpoznanej wartości kulturowej oznaczonych numerami AZP 25-28/9, AZP 25-28/14, AZP 25-28/17, AZP 26-28/1, AZP 26-28/2, AZP 26-28/3, AZP 26-28/4, AZP 26-28/5, AZP 25-28/1, AZP 25-28/2, AZP 25-28/4, AZP 25-28/6, AZP 25-28/7, AZP 25-28/10, AZP 25-28/15 w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków Archeologicznych. Dopuszcza się zainwestowanie terenu stanowisk po przeprowadzeniu archeologicznych badań interwencyjnych w formie nadzoru archeologicznego realizowanego w trakcie procesu inwestycyjnego. Po rozpoznaniu wartości kulturowych stanowiska na

podstawie archeologicznych badań interwencyjnych, w szczególnych przypadkach, może być niezbędne przeprowadzenie archeologicznych badań ratowniczych. Celem ochrony jest wszechstronne udokumentowanie reliktyw prądiejowej i średniowiecznej przestrzeni osadniczej narażonej na zniszczenie w trakcie prowadzenia inwestycyjnych prac ziemnych.

Wsie

Na obszarze gminy Czarne znajdują się stanowiska archeologiczne ujęte w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków Archeologicznych. Dzielą się one na 3 strefy o różnym stopniu ochrony archeologicznej:

- „W.I” pełnej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej,
- „W.II” częściowej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej,
- „W.III” ograniczonej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej.

Podstawowe zagrożenia dla obiektów archeologicznych stanowią:

- prace ziemne w trakcie których może dojść do naruszenia oraz zniszczenia warstw i obiektów archeologicznych zalegających pod powierzchnią ziemi. Są to prace jak: lokalizowanie nowej zabudowy, melioracje, kładzenie wodociągów, gazociągów, wprowadzanie zalesień, prowadzenie inwestycji drogowych, lokalizowanie farm wiatrowych, prowadzenie linii energetycznych, zamiana funkcji terenu, podział działek, itp. Dla stanowisk położonych w lasach zagrożeniem jest karczowanie drzew i orka leśna.
- ingerencja w krajobraz poprzez zabudowę terenów otaczających obiekt archeologiczny, np. w przypadku cmentarzysk kurhanowych.

Prowadzenie jakichkolwiek działań inwestycyjnych na terenach występowania stanowisk archeologicznych wymaga uzgodnienia Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków delegatura w Słupsku.

- 1) **Do strefy „W.I” pełnej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej** zalicza się stanowiska o własnej formie krajobrazowej oznaczonych nr AZP 26-28/28, AZP 26-28/29, AZP 26-30/15, AZP 26-30/19, AZP 26-30/26, AZP 25-28/18, AZP 26-28/13 i AZP 26-30/18 w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków Archeologicznych, o znaczących regionalnych i ponadregionalnych wartościach kulturowych. Celem ich ochrony jest zachowanie istniejącego zasobu kulturowego i topograficznego wraz ze strefą ochrony krajobrazowej. Nie dopuszcza się zainwestowania terenów stanowisk objętych strefą pełnej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej
- 2) **Do strefy „W.II” częściowej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej** zalicza się stanowiska archeologiczne oznaczone numerami AZP 25-28/20, AZP 25-28/28, AZP 25-28/29, AZP 25-28/52, AZP 26-28/10, AZP 26-28/31, AZP 26-28/32, AZP 25-28/52, AZP 2-28/10, AZP 26-29/7 i AZP 26-29/8 w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków Archeologicznych, posiadających istotne wartości dla dziedzictwa kulturowego gminy i budujących jej lokalną tożsamość. Dopuszcza się zainwestowanie terenu stanowisk po przeprowadzeniu archeologicznych badań ratowniczych przeprowadzonych w zasięgu ich występowania. Celem ochrony jest wszechstronne udokumentowanie reliktyw prądiejowej i średniowiecznej przestrzeni osadniczej narażonej na zniszczenie w trakcie prowadzenia inwestycyjnych prac ziemnych
- 3) **Do strefy „W.III” ograniczonej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej** zalicza się stanowiska archeologicznych o mniejszej lub nierozpoznanej wartości kulturowej, oznaczonych w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków Archeologicznych numerami: AZP 25-28/21, AZP 25-28/22, AZP 25-28/24, AZP 25-28/25, AZP 25-28/26, AZP 25-28/27, AZP 25-28/34, AZP 25-28/35, AZP 25-28/36, AZP 25-28/37, AZP 25-28/38, AZP 25-28/39, AZP 25-28/40, AZP 25-28/41, AZP 25-28/42, AZP 25-28/44, AZP 25-28/46, AZP 25-28/48, AZP 25-28/49, AZP 25-28/50, AZP 25-28/51, AZP 25-28/53, AZP 25-28/56, AZP 25-28/58, AZP 25-29/2, AZP 25-29/3, AZP 25-29/4, AZP 25-29/5, AZP 25-29/7, AZP 25-29/8, AZP 25-29/10, AZP 25-29/11, AZP 25-29/13, AZP 25-29/14, AZP 25-29/15, AZP 25-29/16, AZP 25-29/17, AZP 25-29/18, AZP 25-29/19, AZP 25-29/20, AZP 25-29/21, AZP 25-29/22, AZP 26-28/8, AZP 26-28/9, AZP 26-28/14, AZP 26-28/15, AZP 26-28/16, AZP 26-28/17, AZP 26-28/18, AZP 26-28/23, AZP 26-28/24, AZP 26-28/27, AZP 26-28/30, AZP 26-28/33, AZP 26-29/2, AZP 26-29/3, AZP 26-29/4, AZP 26-29/6, AZP 26-29/9, AZP 26-29/10, AZP 26-30/14, AZP 26-30/16, AZP 26-30/17, AZP 26-30/20, AZP 26-30/21, AZP 26-30/24, AZP 27-28/A1, AZP 27-28/A8, AZP 27-28/A9, AZP 27-28/A10, AZP 27-28/A12, AZP 27-28/A13, AZP 27-28/C2, AZP 27-28/C3, AZP 27-28/C5, AZP 27-28/C6, AZP 27-28/C7, AZP 27-28/D1, AZP 27-28/D2.

Dopuszcza się zainwestowanie terenu stanowisk po przeprowadzeniu archeologicznych badań interwencyjnych w formie nadzoru archeologicznego realizowanego w trakcie procesu inwestycyjnego. Po rozpoznaniu wartości kulturowych stanowiska na podstawie archeologicznych badań interwencyjnych, w szczególnych przypadkach, może być niezbędne przeprowadzenie archeologicznych badań ratowniczych. Celem ochrony jest wszechstronne udokumentowanie reliktyw pradziejowych i średniowiecznych przestrzeni osadniczych narażonych na zniszczenie w trakcie prowadzenia inwestycyjnych prac ziemnych.

Załączniku nr 4 - Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru i ewidencji Zabytków Województwa Pomorskiego.

6.7. Parki, zieleń i cmentarze wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków

Cmentarze Miasto

Na terenie miasta znajdują się następujące cmentarze:

- cmentarz przykościelny (przy nowym kościele)
- cmentarz – jeniecki Stalag II. B Hammerstein
- cmentarz parafialny, ul. Kolejowa i ul. Cmentarna
- cmentarz komunalny, ul. Człuchowska, ul. Kolejowa
- cmentarz jeniecki Stalag „Nord”
- cmentarz wojenny działka nr 6/6
- cmentarz żydowski, ul. Złota
- cmentarz garnizonowy

Cmentarze Wsie

Na terenie gminy znajdują się dawne cmentarze, założone przed 1945r. Rozrzucone są po terenie całej gminy Czarne, znajdują się zarówno we wsiach jak i przysiółkach oraz w kilku przypadkach przy nieistniejących już osadach. Łącznie jest ich 22.

Do samodzielnych cmentarzy zbudowanych przed 1945r. na terenie gminy Czarne zaliczamy cmentarze:

Biernatka:

- 1) pod wsią Biernatka – dawny ewangelicki cmentarz z początku XXw. znajduje się na północ od wsi przy drodze gminnej. Teren cmentarza jest nieco wyniesiony ponad poziom terenu w kształcie wydłużonego kopca. Mimo zniszczenia części nagrobków rozpoznać można 46 mogił i 12 nagrobków. Wśród nich rozróżnić można mogiły ziemne obudowane i z obramowaniem, głaz pomnikowy z ogrodzeniem, krzyże żeliwne, itd. Starodrzew zachował się w bardzo dobrym stanie. Cmentarz nieczynny.

Bińcze:

- 2) cmentarz przykościelny nieczynny.
- 3) Gliniana Góra – dawny cmentarz katolicko-ewangelicki z początku XX w. przekształcony później na cmentarz katolicki. Prawie wszystkie nagrobki ewangelickie zostały zdewastowane i usunięte, tak jak starodrzew, który wycięto. Istniejące nagrobki są współczesne. Cmentarz jest czynny.

Domisław:

- 4) wieś Domisław Górny – dawny cmentarz ewangelicki z 2 połowy XIX w. zlokalizowany w owalnicy. Cmentarz zdewastowany przez usunięcie prawie wszystkich nagrobków, zachowało się 20 obudowanych mogił. Drzewostan jest luźny i przerzedzony, starodrzew przetrwał w ok. 50%. Cmentarz nieczynny.
- 5) założenie podworskie Domisław Górny – podziemna krypta grobowa dawnych właścicieli majątku datowana na początek XXw. Zlokalizowana na tyłach dawnego pałacu, na końcu zachodniej polany, otoczona przez grupę starodrzewu. Krypta zdewastowana.

- 6) założenie podworskie Domisław Dolny – w parku na tyłach dawnego dworu znajduje się niewielki zaniedbany cmentarz rodzinny właścicieli majątku.
- 7) rozebrany majątek - cmentarz rodowy już nieistniejącego majątku datowany na 1928r. Cmentarz niewielki, z zachowanymi zaledwie dwiema mogiłami zwieńczonymi krzyżami drewnianym i kamiennym. Zachowany starodrzew. Cmentarz nieczynny.

Krzemieniewo:

- 8) wieś Krzemieniewo - dawny ewangelicki cmentarz założony we wsi za pierwszą linią zabudowy przy polnej drodze. Układ przestrzenny jest czytelny. Z okresu I połowy XX w. zachowało się ok. 60 mogił bez nagrobków. Istniejące nagrobki są współczesne. Drzewostan został przerzedzony, a całkowicie wycięty w części południowej terenu. Obecnie cmentarz nadal jest czynny i funkcjonuje jako katolicki cmentarz parafialny.
- 9) przysiółek Prądy – mały dawny ewangelicki cmentarz z połowy XIX w. znajduje się na terenie dawnej leśniczówki. Zachowały się żeliwne krzyże oznaczające miejsca pochówku. Teren cmentarza nieuporządkowany, jednak z zachowanym starodrzewem. Cmentarz nieczynny.
- 10) cmentarz w pobliżu rozebranej osady – leży na północ od obecnego przysiółka Łomczewko, w pobliżu miejsca, w którym strumień wpływa do rzeki Gwdy. Zachowała się jedna mogiła z żeliwnym krzyżem nagrobnym oraz dwa doły po rozkopanych grobach. Drzewostan dobrze zachowany. Cmentarz nieczynny.

Lędyczek:

- 11) Przysiółek Lędyczek II – mały dawny ewangelicki cmentarz z końca XIX w. Zachowało się ok. 50 mogił oznaczonych żeliwnymi krzyżami nagrobnymi i 1 nagrobek płytowy, a także starodrzew w niezmienionym układzie. Cmentarz nieczynny.

Łoża:

- 12) pod wsią Łoża - dawny ewangelicki cmentarz z połowy XIX w. znajduje się na północ od wsi, prowadzi do niego aleja klonowa. Zachowanych jest 76 mogił, ale przetrwał tylko jeden krzyż nagrobny, śladami po pozostałych są cokoły. Drzewostan natomiast jest zwarty z zachowanym w pełni starodrzewem. Cmentarz nieczynny.

Nadziejewo:

- 13) przy drodze wojewódzkiej nr 201 - dawny cmentarz ewangelicki z połowy XIX w. zlokalizowany na wjeździe do wsi. Na jego terenie zachowały się różnorodne typy pochówków, tj. nagrobki z krzyżami nagrobnymi, mogiły z nagrobkami obudowane i nieobudowane, kwatery mogił dziecięcych oraz ogrodzone kwatery rodzinne. Starodrzew dobrze zachowany nieco przerzedzony w postaci grup i szpalerów. Ogólnie, mimo usunięcia części nagrobków, cmentarz jest w dość dobrym stanie. Cmentarz nieczynny.
- 14) centrum wsi Nadziejewo – na rozwidleniu dróg gruntowych w Nadziejewie znajduje się bardzo mały, dawny katolicki cmentarz z początku XIX w. Zachowały się dwie mogiły i duży drewniany krzyż, wraz z towarzyszącym starodrzewem. Cmentarz nieczynny.

Wronkowo:

- 15) przysiółek Wronkowo - dawny cmentarz ewangelicki z połowy XIX w. zlokalizowany w polu między Wronkowem i Grabowcem. Zachowane 17 mogił otoczone jest starodrzewem w postaci zieleni śródpolnej. Większość nagrobków usunięto, a cmentarz bardzo zaniedbany. Cmentarz nieczynny.

Raciniewo:

- 16) dawny ewangelicki cmentarz z początku XX w. Mogiły ani nagrobki nie przetrwały. Drzewostan zachowany w 70% jest w dobrym stanie. Cmentarz nieczynny.

Sierpowo:

- 17) wieś Sierpowo - dawny cmentarz ewangelicki z połowy XIX w. przekształcony później na cmentarz katolicki. Nie zachowały się ani mogiły ani zabytkowy drzewostan. Istniejące nagrobki są współczesne. Cmentarz jest czynny, rezerwa wynosi ok. 0,5ha.
- 18) cmentarz przykościelny nieczynny;
- 19) dawny cmentarz ewangelicki z początku XX w., który położony jest na zachód od Sierpowa zachowały się mogiły bez nagrobków. Ze starodrzewu pozostały jedynie pojedyncze drzewa. Cmentarz nieczynny.

Sokole:

- 20) wieś Sokole - dawny cmentarz ewangelicki z połowy XIX w. pierwotnie na planie czworoboku, który jest wywyższony w stosunku do reszty terenu. Później jego granice rozszerzono. Nie zachowały się żadne mogiły ani nagrobki, za to starodrzew w doskonałym stanie. Ze względu na swoją lokalizację i cenny drzewostan teren może pełnić funkcje parku. Cmentarz nieczynny.

Domyśl:

- 21) przysiółek Domyśl - mały dawny ewangelicki cmentarz z połowy XIX w. znajduje się ok. 1km od osady leśnej, w zakolu rzeki Gwdy. Otacza go młodnik i las sosnowy. Zachowało się 6 mogił bez nagrobków i ok. 75% drzewostanu. Teren zarośnięty i nieuporządkowany. Cmentarz nieczynny.

Wyczechy:

- 22) pod wsią Wyczechy - dawny cmentarz ewangelicki z połowy XIX w. zlokalizowany przy drodze wiodącej z Wyczechów do Raciniewa, położony w otoczeniu pól. Cmentarz jest zaniedbany, ale mimo zniszczenia większości nagrobków zachowało się ok. 70 mogił i starodrzew. Cmentarz nieczynny.

Parki, zieleń

Na terenie gminy Czarne znajduje się szereg obiektów o cennych walorach kulturowych. Najważniejsze z nich wpisano do wojewódzkiej ewidencji zabytków. Są to przede wszystkim zespoły folwarczne i podworskie lub ich części.

Założenia dworsko-parkowe znajdujące się z wojewódzkiej ewidencji zabytków:

- 1) **Założenie dworsko-parkowe w wsi Biernatka** - Biernatka to mała wioska o przewadze rozproszonych zabudowy zagrodowej z relikami założenia podworskiego i zabytkowego parku z 2 połowy XIX w. zarówno z zabytkowej zabudowy jak i parku zachowały się tylko nieliczne pozostałości, które niestety ulegają ciągłej degradacji w wyniku zaistniałych wtórnych podziałów, braku jednego właściciela oraz prowadzenia remontów sprzecznych z zasadami konserwatorskimi, a także w wyniku świadomego niszczenia starodrzewu. Park dworski o założeniu krajobrazowo – leśnym powstał w II połowie XIX wieku w stylu angielskim i składał się z dwóch wyraźnie oddzielonych od siebie zabudowaniami folwarcznymi części. W części wschodniej znajdował się dwór, wybudowany wg źródeł w 1800 r., który przypuszczalnie został zniszczony na miejscu którego na przełomie XIX i XX wieku wybudowano drugi istniejący do chwili obecnej. Można przypuszczać, iż razem z pierwszym dworem powstała najstarsza część parku – aleja bukowa. Dopiero w II połowie XIX wieku założono w nawiązaniu do istniejącej alei i dworu naturalistyczny park leśny, wykorzystując bogatą, pofałdowaną rzeźbę terenu. Południowy kompleks parku tworzył drzewostan świerkowo-bukowy ograniczony od zachodu szpalerem świerku. Przez tę część parku prowadziło kilka dróg i ścieżek o charakterze użytkowym. W jego południowym rogu wybudowano małą kapliczkę. Przed dworem założono klomb i podjazd. Z drugiej strony pałacu kilka luźnych nasadzeń jodły i buka przechodziło w drzewostan bukowy z prostokątną polaną. Od północy przylegała do parku duża łąka, na której na przełomie XIX i XX wieku założono sad, który ograniczono od północy i zachodu szpalerem świerków i daglezi. Szpaler ten załamany pod kątem prostym zlikwidował widok z pałacu na zabudowania folwarczne. Zastosowano przerwy w szpalerze w celu otwarcia widoku na zachodnią część parku i rosnący przy drodze wiejskiej (obecnie szosie) dębów oraz na obniżone łąki na północy. Stan zachowania zabudowań dworskich jest znikomy i mocno przebudowany a także uległ licznym wtórnym podziałom parcelacyjnym i dodatkowo został uzupełniony nową prawdopodobnie nielegalną zabudową w formie gospodarczych budynków o substandardowych formach. W bezpośrednim sąsiedztwie dawnego dworu zlokalizowany był park w stylu angielskim z przepiękną aleją bukową. Niestety park ten jest sukcesywnie niszczone (prace „archeologiczno – poszukiwawcze” skarbów przez nieznaną sprawcę) oraz poprzez rabunkową wycinkę zabytkowego starodrzewu na cele opałowe. Proces ten trwał i trwa nieprzerwanie w dalszym ciągu. W skład zespołu dworsko – parkowego wchodził drugi park zlokalizowany po przeciwnej stronie wspomnianego wyżej tj. po zachodniej stronie dworu i majdanu. Park ten powstał w stylu naturalistycznego parku leśnego z bardzo wieloma urządzeniami hydrotechnicznymi wykorzystującymi przepływ wód i rzeźbę terenu. Oczywiście przepływ wód i rzeźba terenu zostały przez twórców parku uwypuklone tworząc liczne atrakcje rekreacyjne: mostki, zapory, śluzy, kaskady, kopce itp. Ponieważ park ten został wchłonięty przez otaczającą zieleń leśną co sprzyjało ochronie a przynajmniej zabezpieczyło park przed nadmierną dewastacją ludzką (w przeciwieństwie do wschodniego parku bezpośrednio sąsiadującego z dworem). Działania konserwatorskie powinny polegać na natychmiastowym zabezpieczeniu przed dalszą celową wycinką drzew parku wschodniego (np. wygrodzenie terenu). Dalsze

działania powinny odbywać się z zasadami opisanymi w ogólnych zasadach ochrony parków. Dodać należy że zespół dworski został poddany wtórnym podziałom parcelacyjnym co trzeba uwzględnić w projektowanych pracach konserwatorskich i wytycznych inwestycyjnych, które powinny zmierzać do zagospodarowania terenu spójnego i jednolitego dla założenia dworskiego i niewypuklającego współczesnych podziałów własnościowych.

- 2) **Zespół dworsko-folwarczny we wsi Domisław Dolny** – dwór przekształcono w wielorodzinny budynek mieszkaniowy. Na jego tyłach znajdują się relikty parku, z cmentarzem rodzinnym właścicieli majątku. Zabudowania tworzące dawne podwórze gospodarcze zostały wchłonięte przez zabudowę mieszkaniową kolonii mieszkalnej i nie są użytkowane zgodnie ze swoim przeznaczeniem. Założenie folwarczne rozrosło się jedynie o pojedyncze zagrody wiejskie zlokalizowane przy drodze powiatowej.
- 3) **Zespół pałacowo-folwarczny we wsi Domisław Górny** – zachował się pałac, relikty parku, miejsca pochówku dawnych właścicieli majątku oraz zabudowania gospodarcze uzupełnione o nową zabudowę w okresie utworzenia PGRu. Część zabudowań dalej użytkowana jest do prowadzenia produkcji rolnej.
- 4) **Zespół dworsko-folwarczny we wsi Krzemieniewo** - folwark jest zdewastowany. Z pałacu pozostały ruiny murów i szkielet dachu, natomiast park zniszczyła głównie wycinka zabytkowego starodrzewu. Dawne zabudowania zachowały się tylko w postaci północnego skrzydła zamykającego podwórze gospodarcze. PGR objął teren założenia i powiększył je o nową zabudowę gospodarczą na północ od dworu.
- 5) **Założenie dworsko-parkowe we wsi Łoża** - Park w zespole dworsko-parkowym w Łoży został założony w końcu XVIII w. w stylu angielskim krajobrazowo-romantycznym. Głównym budynkiem parku był dwór. Park nie posiadał układów symetrycznych. Na polanie przed pałacem rosły luźno różne gatunki drzew ograniczone po bokach szpalerami. Na terenie parku znajdowały się elementy małej architektury: altany, fontanny, klomby. Od pałacu, pomiędzy altanami tarasową drogą parkową do stawu w zachodniej części parku biegła oś widokowa. Od północy park zamykała aleja drzew a od południa sad owocowy. Obok sadu znajdowały się oranżeria, zwierzyńiec, warzywnik z domkiem ogrodnika. Zabudowania gospodarcze folwarku zajmowały południowo-wschodnią część założenia. Zlokalizowane były przy dużym dziedzińcu przez który prowadziła droga wjazdowa z murowaną bramą. Teren parku ogrodzony był ze wszystkich stron siatką ozdobną na podmurówce z kamienia i cegły. Na skraju wsi zlokalizowany jest zespół podworski z zachowaną w znacznej mierze zabudową gospodarczą, bez dworu i z relikdami parku. Założenie parkowe nie było systematycznie konserwowane i utrzymywane przez co uległo degradacji na skutek niekontrolowanych przerostów zieleni o charakterze leśnym. Układ założenia parkowego jest obecnie całkowicie nieczytelny, podszycie jest przekształcone w skutek robót „archeologów-amatorów”. Aby ochronić założenie parkowe należy podjąć niezbędne działania interwencyjne omówione wyżej (wygrodzić teren, zabezpieczyć przed dalszą degradacją).
- 6) **Założenie dworsko-parkowe w Raciniewo** - Park wiejski w Raciniewie założony został w płn-zach. części Raciniewa, w połowie XIX wieku, w stylu krajobrazowym o charakterze leśnym. Na jego pld-zach. skraju usytuowano średniej wielkości pałac, który zniszczony został po II wojnie światowej. Od pałacu w kierunku pld-wsch. aż do bramy wjazdowej prowadziła, będąca obecnie w stanie szczątkowym, droga ze szpalerem świerkowym. W centralnej części parku usytuowano staw, do którego od głównej alei, dochodziły boczne alejki. Na północ od parku rozciągały się zabudowania gospodarcze, przy których zlokalizowane były trzy dęby o charakterze pomnikowym. Folwark nie zachował się w takim układzie do czasów dzisiejszych. Po pałacu spalonym w 1945r pozostały jedynie ślady fundamentów, świerkowy szpaler został mocno przerzedzony, staw został zamulony i zanieczyszczony, a żadna z dawniej istniejących alei nie jest czytelna. Jak wspomniano wyżej w założeniu dworsko parkowym zachowały się w zasadzie fundamenty zabudowy gospodarczej oraz pojedyncze drzewa, z których nie da się odczytać pierwotnego układu założenia dworsko parkowego.
- 7) **Malinowo** - pierwotnie przysiółek złożony był z części pałacowo-parkowej, podwórza gospodarczego i kolonii mieszkalnej. Do naszych czasów dotrwały jedynie pojedyncze zagrody, będące częścią kolonii. Zabudowania gospodarcze rozebrano, a obecne relikty pałacu to ruiny ścian położone na terenie przerzedzonego i zaniedbanego dawnego parku dworskiego.
- 8) **Założenie dworsko-parkowe w Sierpowie** - W kierunku południowo-wschodnim od wsi Sierpowo zlokalizowany był dawny zespół folwarczno-dworski złożony z dworu z parkiem i podwórza gospodarczego, który został przekształcony w PGR i uległ zniszczeniu. Dwór z zabudowaniami gospodarczymi rozebrano, zachowały się jedynie relikty parku. Zespół dworsko –

parkowy w Sierpowie został założony w I połowie XIX wieku w stylu krajobrazowym z elementami stylu francuskiego. Część północno – wschodnią parku stanowi duży kompleks drzewostanu bukowo –lipowego, który od północy otoczony jest aleją lipową ze szpalerami buków po bokach. Od wschodu i południa granicę kompleksu stanowiły stare aleje bukowe. Droga parkowa prowadząca od dworu do wschodniej alei bukowej dzieliła park na dwie części, stanowiąc oś kompozycji. W północnej części usytuowano altanę złożoną z lip, natomiast w południowej części prostokątna polanę. Południowa część przeznaczona była na sad i warzywnik, otoczony strzyżonym żywopłotem klonowo- lipowym. Otoczenie dworu stanowiła od strony wschodniej polana, natomiast od zachodu usytuowany był podjazd, klomb i półkoliście posadzony szpaler klonowy. W skład założenia dworsko – parkowego wchodził również jak wyżej zabytkowy park, który został przez nowego właściciela uporządkowany i zagospodarowany.

Zestawienie znajduje się w **Załączniku nr 5 - Wykaz parków, zieleni i cmentarzy wpisanych do ewidencji Zabytków Województwa Pomorskiego.**

6.8. Zabytkowe założenia ruralistyczne

Wsie zlokalizowane na terenie gminy wiejskiej Czarne mają bardzo stary rodowód. W większości pierwsze wzmianki o nich pojawiają się w dokumentach nadania istniejących wsi jako dobra rycerzom przez wielkiego mistrza Zakonu Krzyżackiego lub lokacji nowych wsi, które to wydarzenia datuje się na XIVw., czyli okres średniowiecza. Świadczy to o istnieniu we wczesnym średniowieczu i wcześniej osad słowiańskich w Domisławiu Górnym, Krzemieniewie, Nadziejewie i Sokolu, które do dziś stanowią piękne przykłady wsi owalnicowych. Wsie jak Bińcze, Sierpowo, Raciniewo, Łoża i Wyczechy zostały założone w ramach akcji kolonizacyjnej prowadzonej przez komtura Człuchowskiego rozpoczętej w 1332r. Niektóre z tych wsi, np. Bińcze i Wyczechy, szybko się rozwinęły i zaczęły pełnić istotną rolę w gospodarce i zachowały ją, aż do okresu PRLu. Na przestrzeni wieków doprowadziło to do intensyfikacji zabudowy, znacznych przekształceń majątków i założeń dworskich, parcelacji i innych negatywnych zmian w pierwotnych układach przestrzennych. Poniżej przeprowadzono waloryzację wsi i przysiółków zlokalizowanych na terenie gminy wiejskiej Czarne i podzielono je na założenia ruralistyczne o wysokich walorach kulturowych oraz na zdegradowane założenia ruralistyczne. Postuluje się zachowanie i objęcie ochroną przede wszystkim założeń ruralistycznych o wysokich walorach kulturowych, a także obiektów i zespołów o zachowanych wartościach kulturowych znajdujących się we wsiach zdegradowanych.

Do kategorii założeń ruralistycznych o wysokich walorach kulturowych zalicza się 7 wsi znajdujących się na terenie gminy wiejskiej Czarne:

- 1) **Domisław Górny** – wieś słowiańska powstała w okresie wczesnego średniowiecza, z odnalezionymi stanowiskami archeologicznymi datowanymi na okres wcześniejszy. W XIV w. została włączona w dobra Zakonu Krzyżackiego za pomocą dokumentu lokacyjnego i nadana rycerzom Thyrmelowi i Grelemu. Obecnie ta okazała owalnicowa wieś gburka zachowała praktycznie nieprzekształcony układ ruralistyczny i formy architektoniczne zabudowy zagrodowej. Na skraju wsi zlokalizowane jest duże założenie folwarczne rozdzielone od wsi w I połowie XIX w., które połączono z nią ponownie w 1831r. Od utworzenia stacji kolejowej w 1890r. do roku 1918 Domisław Górny połączony był torami kolejki wąskotorowej z Domisławem Dolnym, co pozwalało transportować towary. Założenie dworsko-parkowe datowane jest na II połowę XIX w. Zachował się pałac z 1910r. wzniesiony na miejscu wcześniejszego dworu, a także relikty parku, miejsca pochówku dawnych właścicieli majątku oraz zabudowania gospodarcze. Niestety większość obiektów dawnego folwarku znajduje się w złym stanie technicznym, a układ zespołu został w okresie powojennym uzupełniony o typowe dla tego okresu bloki poPGRowskie.
- 2) **Krzemieniewo** – dawna słowiańska wieś owalnicowa, która wykształciła się jeszcze przed akcją kolonizacyjną prowadzoną przez Zakon Krzyżacki. Wieś nadano w 1354r. rycerzowi Hermanowi Scheutsaka. Do dziś we wsi zachowało się założenie podworskie z ruinami pałacu z 1889r. oraz zabytkowy szachulcowy kościół p.w. Chrystusa Króla z 1629r. Historycznie ukształtowany zespół podworski jest zdewastowany, park zniszczyła głównie wycinka zabytkowego starodrzewu, a z podwórza gospodarczego zachowało się północne skrzydło. Ponadto w bezpośrednim sąsiedztwie dworu, w otoczeniu zachowanej historycznej zabudowy ruralistycznej, zlokalizowana jest substandardowa zabudowa poPGRowska.
- 3) **Łoża** – to niewielka wioska powstała w 1360r. z nadań wielkiego mistrza Zakonu Krzyżackiego rycerzowi Tylikanowi. Przez długi czas wieś podlegała sąsiednim Wyczechom. W XIXw. na terenie folwarku istniał pałac wraz z parkiem. W 1890r. budynek spłonął i został odbudowany. Niestety kolejny dwór także się

nie zachował. Jednak relikty parku są czytelne, mimo że wymaga on rewaloryzacji. Zachowana część zabudowy dawnego podwórza gospodarczego ma nieprzekształconą formę i detal architektoniczny, tak jak i budynki mieszkalne wchodzące kiedyś w skład kolonii mieszkalnej.

- 4) **Nadziejewo** – klasyczna wieś słowiańska o zabudowie zlokalizowanej w układzie placowo-owalnicowym wokół niezabudowanego nawsia powstała przed okresem lokacji majątków nadawanych przez komtura Zakonu Krzyżackiego. Dokument lokacyjny nadania ziem Nadziejewa Peterowi Heynemensowi pochodzi z 1374r. Praktycznie przez cały okres swojego istnienia wieś razem z folwarkami podlega miastu Czarne. Zachowany do dziś piękny kościół p.w. Św. Andrzeja Apostoła powstał w 1753r. Po przeprowadzeniu parcelacji ziem, w 1840r. wydzielono administracyjnie folwarki Wronkowo i Wierzbnik. Dodatkowym elementem podnoszącym walory wsi jest okazały nieczynny już cmentarz stanowiący bufor między zabudową wsi a drogą wojewódzką. Jedyнным elementem degradującym krajobraz jest zabudowa poPGRowska zlokalizowana na szczęście poza pierwotnym układem zabudowy, w niewielkim od niej oddaleniu.
- 5) **Raciniewo** – mała wieś ulicowa powstała w czasie lokacji majątków przez komtura Zakonu Krzyżackiego w XIVw. Zgodnie z dokumentem lokacji pierwszym właścicielem majątku był Wawrzyniec von Butzken. Pierwotnie wieś składała się z folwarku i kolonii mieszkalnej. Zachowany do dziś położony malowniczo kościół p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej powstał w 1680r. W XIXw. we wsi prawdopodobnie istniał dwór, po którym nie pozostały żadne ślady. Do dziś zachowały się jedynie szczątki zabudowy gospodarczej, relikty bramy wjazdowej, pozostałości parku dworskiego o zatartym układzie oraz dobrze zachowane i ciągle użytkowane budynki kolonii mieszkalnej.
- 6) **Sierpowo** – tradycyjnie ukształtowana wieś ulicowa powstała podczas akcji lokacyjnej komtura Zakonu Krzyżackiego. Została nadana w 1352r. Jakubowi Bornkowowi. Do dziś zachował się piękny kościół szachulcowy p.w. Św. Tadeusza Judy z 1668r. oraz liczne przykłady zabudowy zagrodowej o wysokich walorach architektonicznych. Niektóre z budynków są opuszczone i ulegają degradacji. W samej wsi nie zlokalizowano folwarku, powstał on w 1800r. na południowy-wschód od zwartej zabudowy wiejskiej. Pierwszy dwór nie zachował, zastąpił go obiekt z przełomu XIX i XX w., który w ostatnich latach rozebrano i zastąpiono współczesnym budynkiem mieszkalnym.
- 7) **Sokole** – ciekawy przykład wsi owalnicowej, charakteryzującej się placem utworzonym wokół naturalnie ukształtowanego oczka wodnego. Nieprzekształcona w znacznej części zabudowa zagrodowa zachowała walory architektoniczne i przestrzenne. Walor wsi podnosi zabytkowy nieczynny już cmentarz zlokalizowany na wjeździe od strony miasta Czarne. W latach 30-tych XX w. w południowej części owalnicy wiejskiej zlokalizowana była mleczarnia, która obecnie jest nieczynna.

Do kategorii zdegradowanych założeń ruralistycznych zalicza się 5 wsi, tj. Biernatka, Bińcze, Domisław Dolny, Wyczechy oraz wszystkie 4 większe przysiółki znajdujące się na terenie gminy wiejskiej Czarne, tj. Kijno, Malinowo, Wronkowo i Domisław Dolny.

- 1) **Biernatka** – do 1800r. była folwarkiem należącym do wsi Bińcze. Wtedy właśnie von Brunn wznosił tam pałac i zbudował hutę szkła. Od tego czasu wieś nosi nazwę Biernatka. W połowie XIXw. powstał rozległy park. Pierwotny pałac został jednak zniszczony i na jego miejscu stanął na przełomie XIX i XXw. obecny dwór. Biernatka zachowała się jako mała wioska o rozproszonej wokół dawnego założenia folwarcznego zabudowie zagrodowej i kolonii mieszkalnej. Z zabudowy podworskiej zachowały się jedynie pozostałości. Pałac, w którym zlokalizowane są mieszkania socjalne i świetlica, niszczeje, a park podworski jest zdegradowany i pozbawiony większości zabytkowego starodrzewu. Poza tym teren założenia ciągle poddawany jest parcelacji, co utrudnia doprowadzenie go do porządku.
- 2) **Bińcze** – dość duża, dawna wieś ulicowa powstała podczas akcji kolonizacyjnej ziemi człuchowskiej, którą prowadził Zakon Krzyżacki. W 1397r. w dokumencie lokacyjnym ziemi Bińcza nadano rycerzowi Stefanowi z Gotzendorfu. Wieś dobrze prosperowała, w 1717r. była nawet własnością jednego ze starostów miasta Czarne Franciszka Wejhera, który został pochowany w krypcie kościelnej w Bińczu. Obecny kościół p.w. Św. Rodziny datuje się na 1761r., natomiast założenie dworsko-parkowe założono w połowie XIX w., a pod koniec XIXw. wybudowano dwór (na miejscu dawnego obiektu z końca XVIII w). W 1930r. został on sprzedany kościołowi i kolejno służy jako siedziba zakonu, internat i szkoła, a do dziś zachowały się tylko jego fundamenty. W dobrym stanie natomiast zachował się park oraz pojedyncze budynki gospodarcze, tj. górzelnia i magazyn zbożowy. Układ zespołu uzupełniają poPGRowskie, substandardowe zabudowania gospodarcze, a zachowanej w dość przekształconej formie zabudowie mieszkaniowej towarzyszą PRLowskie „klocki”.

- 3) **Wyczechy** – największa, najbardziej liczna i w związku z tym najbardziej przekształcona pod względem przestrzennym i architektonicznym wieś w gminie Czarne. Powstała na mocy dokumentu lokacyjnego z 1360r., kiedy to została nadana Geylenfeldowi. W 2 połowie XIX w. we władanie majątku weszła rodzina Mackensenów, która wzniosła większość zachowanych do dziś obiektów, z których pałac powstał pod koniec XIX w. Założenie folwarczne wraz z pałacem zostało później przekształcone w PGR. Po jego likwidacji, stan nieotoczony opieką zabudowy zaczął się pogarszać. Obecnie założenie jest zdegradowane – pałac spalił się i niepoddawany remontom niszczeje, park jest zdewastowany pomimo wpisu do Rejestru Zabytków, a zabudowa podwórza gospodarczego została w większości zastąpiona nowoczesnymi budynkami produkcyjno-gospodarczymi. Zabudowania historyczne przemieszane są ze współczesnymi i poPGRowskimi.
- 4) **Kijno** – przysiółek położony w obrębie Sokole. Z zespołu folwarcznego nie zachowała się prawie żadna zabudowa, dwór rozebrano, a relikty parku podworskiego są niemal niedostrzegalne. W przysiółku panuje chaos przestrzenny. Obecna zabudowa powstała w czasie funkcjonowania PGRu, jest substandardowa a układ przestrzenny całkowicie się zagubił.
- 5) **Malinowo** – obecnie niewielki przysiółek znajdujący się w obrębie Krzemieniewo. Pierwotnie złożony był z części pałacowo-parkowej, podwórza gospodarczego i kolonii mieszkalnej. Powstanie zespołu, w postaci, w której zachował się do lat 90 XX w., datuje się na połowę XIXw. (najstarszy budynek – obory, datowany jest na 1880r.). Do naszych czasów dotrwały jedynie pojedyncze zagrody, będące częścią kolonii mieszkalnej. Degradacji i zniszczeniu założenie uległo niedługo po likwidacji PGRu.
- 6) **Wronkowo** – przysiółek położony na terenie obrębu Nadziejewo. Folwark został utworzony jako dobro podległe miastu Czarne i stan ten zachował się nawet po późniejszych zmianach administracyjnych i włączeniu do wsi Nadziejewo. Po przeprowadzeniu parcelacji ziem, w 1840r. utworzono administracyjnie folwarki Wronkowo i Wierzbnik. Zabudowania gospodarcze zachowane do dziś datuje się na lata 1895-1905, a dwór (obecnie rozebrany) na 1922r. Po II Wojnie Światowej zespół dworsko-folwarczny przekształcono w PGR, który uległ likwidacji w 1994r. Większość zabytkowej zabudowy obecnie już nie istnieje, bądź jest silnie przebudowana. Walory kulturowe praktycznie nie zachowały się.
- 7) **Domisław Dolny** – niedługo po zniesieniu poddaństwa chłopów w 1807r., kiedy to uzyskali oni możliwość wykupu ziem, utworzyli duży folwark chłopski Domisław Dolny. W 1890r. powstała stacja kolejowa, która obsługiwała ruch towarowy i osobowy. Więc od tego roku do 1918, Domisław Dolny i Górny połączone były torami kolejki wąskotorowej dla wózków popychanych przez robotników. Majątek rozparcelowano w 1918r., a w 1920r. właściciel Holzenbach wznosił dwór. Wtedy to ukształtował się ostatecznie zespół dworsko-folwarczny z pałacem, parkiem, zabudowaniami folwarcznymi i z cmentarzem rodzinnym właścicieli majątku. Funkcje dworu zmieniono po II Wojnie Światowej, gdy przekształcono go w budynek mieszkaniowy wielorodzinny. Także historyczny układ ruralistyczny założenia folwarcznego został przekształcony i obudowany współczesnymi pojedynczymi budynkami mieszkaniowymi od zachodu i PGRowskimi od wschodu. Przysiółek wymaga włożenia dość dużego wysiłku dla przywrócenia ładu przestrzennego, przede wszystkim jeśli chodzi o uporządkowanie układu ruralistycznego.

7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Analiza SWOT jest podstawowym i powszechnie stosowanym narzędziem diagnostycznym, który stanowi zestawienie takich cech, jak: silne strony – **S** trengths, słabe strony – **W** eaknesses, szanse – **O** pportunities, zagrożenia – **T** hreats.

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
· występowanie cennych obiektów o walorach historycznych i kulturowych na terenie miasta i gminy Czarne, · atrakcyjny krajobraz kulturowy miasta, posiadający liczne cenne zasoby zabytkowe, · dobre rozpoznanie zasobów dziedzictwa kulturowego z terenu gminy, · liczne działania władz gminnych i oraz Stowarzyszeń na rzecz promocji regionu, rozwoju turystyki, ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego,	· nadal brak środków finansowych na konserwację i rewaloryzację obiektów zabytkowych w tym obiektów ruchomych, · ciągle niewystarczająca świadomość społeczna o konieczności dbania o zabytki jako niezbędnego elementu dziedzictwa kulturowego i tożsamości narodowej, · brak popularyzacji wiedzy o wartości chronionych obiektów oraz idei ochrony zabytków, · brak mechanizmów kontroli i zarządzania zabytkowymi budynkami mieszkalnymi

· działania parafii na rzecz ochrony sakralnego dziedzictwa kulturowego, promocji regionu, i rozwoju turystyki, · zmiany w postawie mieszkańców – budzenie się poczucia lokalnej tożsamości, · wysoka atrakcyjność turystyczna regionu i gminy związana z bogactwem kulturowym i przyrodniczym, · liczne działania na rzecz ochrony środowiska naturalnego, · liczne zabytki i stanowiska archeologiczne w gminie, · pozyskiwanie funduszy zewnętrznych na obiekty zabytkowe przez instytucje poza samorządowe, · znaczący wzrost aktywności społecznej w sferze dziedzictwa kulturowego,	· z uwzględnieniem szczególnych uwarunkowań związanych z koniecznością ochrony ich wartości, · niezadawalający stan techniczny obiektów zabytkowych, · brak inwestorów zainteresowanych ochroną zabytków, · brak elektronicznej bazy danych o zabytkach i dziedzictwie kulturowo – przyrodniczym, · zaniedbania w sferze estetyki architektonicznej i urbanistycznej społeczności lokalnych.
SZANSE	ZAGROŻENIA
· wzrost zainteresowania właścicieli obiektów zabytkowych ochroną i pracami konserwatorskimi, · możliwość finansowania prac konserwatorskich i remontowych obiektów zabytkowych ze środków pochodzących z różnych źródeł: państwowe, samorządowe, środki UE, · uwzględnianie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych gminy, · promocja przykładów dobrej praktyki w zakresie ochrony zabytków, · coraz intensywniejszy rozwój turystyki i agroturystyki, · edukacja w dziedzinie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym, · przestrzeganie zapisów miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego, · coraz lepsza popularyzacja zabytków i ochrony nad zabytkami (wystawy, konkursy, wydawnictwa i publikacje) jako elementów dziedzictwa kulturowego, · dobra współpraca właścicieli zabytków z władzami oraz Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	· pogarszający się stan techniczny obiektów zabytkowych spowodowany ich niewłaściwym użytkowaniem, · pogarszający się stan kościoła w Sierpowie, Nadziejewie i Raciniewie · częste samowolne działania przy zabytkach bez uzgodnień i pozwoleń konserwatorskich, · brak środków finansowych na skuteczną ochronę i zabezpieczenie zabytków, · niestabilność i powszechna nieznajomość przepisów prawa w zakresie ochrony zabytków i ochrony przyrody, · pogorsząca się polityka gospodarcza i finansowa. · perspektywa ograniczenia możliwości finansowania działań ze środków UE.

8. Założenia programowe

Celem gminnego programu opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Czarne na lata 2015-2018 jest: **zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń i utrwalanie poczucia tożsamości**

społeczności lokalnych przy zachowanie ład przestrzennego miasta i gminy, oraz rozwój turystyki i promocja Miasta i Gminy Czarne.”

Sformułowany cel wymaga podjęcia działań, które winny stać się priorytetami na przyszłość w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego Miasta i Gminy Czarne. O ile w ciągu najbliższych 4 lat tylko kilka zadań może zostać zrealizowanych bądź zostanie zapoczątkowana ich restauracja i konserwacja to istotną rzeczą jest dostrzeżenie pozostałych problemów i rozpoczęcie działań, ukierunkowanych na opiekę nad zabytkami. Proces ten powinien podlegać systematycznej weryfikacji i dopasowywaniu do aktualnych potrzeb i możliwości finansowych samorządu oraz właścicieli zabytków. Dotychczasowa realizacja prac przy obiektach zabytkowych m.in.: przy kościele parafialnym p.w. Wniebowzięcia NMP w Czarne i p.w. Chrystusa Króla w Krzemieniewie oraz podejście władz samorządowych do spraw związanych z opieką nad zabytkami dają wszelkie podstawy do efektywnego i sprawnego realizowania niniejszego programu opieki nad zabytkami, przy pomocy wytyczonych priorytetów i kierunków działań.

8.1 Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki

Główne priorytety polityki gminnej związanej z ochroną zabytków zostały opracowane z uwzględnieniem celów zawartych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i zostały przedstawione w tabeli nr 1.

Priorytet I

Ochrona i rewaloryzacja krajobrazu kulturowego Miasta i Gminy Czarne.

Priorytet II

Zarządzanie dziedzictwem kulturowym Miasta i Gminy Czarne.

Priorytet III

Promocja i popularyzacja walorów dziedzictwa kulturowego Miasta i Gminy Czarne.

Zestawienie priorytetów, kierunków działań i zadań do realizacji w zakresie opieki nad zabytkami.

PRIORYTET I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno – gospodarczego miasta i gminy	
Kierunki działań	Zadania
1. Zachowanie dziedzictwa kulturowego jako ważnego elementu dla rozwoju gospodarczego 2. Rewaloryzacja elementów krajobrazu kulturowego miasta i gminy. 3. Kształtowanie spójnej sieci powiązań kulturowo przyrodniczych. 5. Ochrona charakterystycznych elementów krajobrazu kulturowego gminy. 6. Ekspozycja najcenniejszych elementów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.	· przygotowanie dokumentacji projektowych remontów konserwatorskich dla obiektów nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, · organizowanie spotkań z właścicielami zabytków odnośnie stanu zachowania poszczególnych obiektów, · opracowanie programów prac konserwatorskich dla najcenniejszych obiektów ruchomych, · rozpoczęcie procesu remontu konserwatorskiego zabytków sakralnych, · uczestnictwo w projekcie partnerskim pn., „<i>Dziedzictwo i kultura małych Ojczyzn – etap II. Wykonanie prac konserwatorsko-restauratorskich w kościołach w: Przechlewie, Brzeziu, Rzeczenicy, Pieniężnicy, Sierpowie i Brzeźnie Szlacheckim</i>” i przeprowadzenie prac remontowo-konserwatorskich w kościele w Sierpowie, · uczestnictwo w projekcie partnerskim pn., „<i>Kościół naszym dziedzictwem – remont zabytkowych kościołów w miejscowościach Raciniewo, Nadziejewo, Przechlewo i Główniczach</i>.” i przeprowadzenie prac remontowo-konserwatorskich w kościele w Raciniewie i Nadziejewie, · wdrożenie prac konserwatorskich obiektów ruchomych, · dalsza współpraca władz samorządowych, właścicieli zabytków i WUOZ w Gdańsku Delegatura w Słupsku, której celem będą prace konserwatorskie i restauratorskie zabytków, · zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa przez ochronę historycznie ukształtowanego układu dróg, placów oraz relacji przestrzennych pomiędzy zespołami zabytkowej zabudowy, · wypełnianie zabudową wolnych działek budowlanych w obszarach

	centrów wsi oraz historycznych siedlisk w zgodzie z historyczną kompozycją danego układu i gabarytami oraz formą architektoniczną tworzącej go zabudowy, · ochrona panoram oraz przedpoli widokowych najcenniejszych elementów krajobrazu i dziedzictwa kulturowego, · wyznaczanie w planach miejscowych nowych terenów pod zabudowę na zasadzie kontynuacji historycznych siedlisk,
PRIORYTET II: Zarządzanie dziedzictwem kulturowym miasta i gminy	
Kierunki działań	Zadania
1. Podniesienie standardu przestrzeni publicznych o wartościach kulturowych. 2. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych. 3. Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.	· rewitalizacja centrum miasta · dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach zabytkowych nie będących własnością gminy w postaci dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych, · wspieranie działań związanych z zabezpieczeniem obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych itp.), · iluminacja najcenniejszych zabytków miasta, · wsparcie utrzymywania na rynku pracy zanikających rzemiosł i zawodów, · wspieranie tworzenia regionalnych izb pamięci, skansenów itp.
PRIORYTET III: Promocja i popularyzacja walorów dziedzictwa kulturowego miasta i gminy	
Kierunki działań	Zadania
1. Popularyzacja dziedzictwa kulturowego miasta i gminy. 2. Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym. 3. Poprawa dostępu do informacji o dorobku kultury regionalnej.	· wspieranie działań edukacyjnych i promocyjnych oraz popularyzujących wiedzę o dziedzictwie kulturowym miasta i gminy, · organizacja i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych o tematyce historycznej, · wydawanie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy, · popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, · popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, · wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez wspieranie i organizowanie zajęć, · opracowanie szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, samochodowych) wykorzystujących walory środowiska kulturowego, · opracowanie <i>mapy zabytków gminy</i> , jako atrakcyjnej graficznie formy promocji, ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego miasta i gminy, · udostępnienie informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej gminy.

9. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Podmiotem zobowiązanym do opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd może oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądaných zachowań prowadzących do realizacji określonych w programie celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla Miasta i Gminy Czarne wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne.

1. Instrumenty prawne:

Ø programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,

Ø dokumenty wydane przez Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,

Ø uchwały Rady Miejskiej.

2. Instrumenty finansowe:

Ø środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Miejskiej,

Ø dotacje,

Ø subwencje,

Ø dofinansowania z funduszy europejskich oraz środków budżetu państwa.

3. Instrumenty społeczne:

Ø uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla realizacji zadań programu,

Ø edukacja i tworzenie świadomości potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,

Ø dalsza współpraca z organizacjami społecznymi,

Ø współpraca z parafiami będącymi właścicielami obiektów zabytkowych.

Ponadto ważne dla realizacji programu będą:

Ø gromadzenie i aktualizowanie wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,

Ø okresowe sprawozdanie z realizacji niniejszego programu.

10. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Na mocy art. 87 ust. 1 i ust. 5 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest sporządzany na okres 4 lat, a co 2 lata Burmistrz sporządza sprawozdanie z realizacji programu, które przedstawia Radzie Miejskiej.

Proces monitorowania realizacji programu będzie polegał na obserwowaniu zmian, jakie zachodzą w wyniku realizacji celów i zadań programu oraz sporządzeniu wskazanego wyżej sprawozdania, które zostanie przedłożona Radzie Miejskiej. Sprawozdanie, będzie stanowić punkt wyjścia do wprowadzania uzasadnionych zmian i usprawniania realizacji programu. Proces osiągania celów programu opieki nad zabytkami będzie monitorowany przez pracowników urzędu. Analiza realizacji programu będzie obejmowała między innymi:

1. Poziom wydatków z budżetu na ochronę i opiekę nad zabytkami.

2. Wartość finansową wykonanych prac remontowo – konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom.

3. Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi i kościelnymi.

4. Liczbę wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych.

5. Liczbę wniosków o uznanie obiektów i obszarów za pomniki historii.

6. Liczbę zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy.

7. Liczbę utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych, wodnych.

8. Liczbę opracowanych, wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników itp.).

9. Liczbę osób zwiedzających obiekty zabytkowe w tym zabytkowe obiekty sakralne w gminie.

10. Liczbę szkoleń i liczbę pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

11. Inne.

11. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. wskazuje jednoznacznie właściciela, posiadacza zabytku do opieki nad zabytkiem. Zakres tej opieki jest określony w art. 5 ustawy. Państwo zobowiązuje się przy tym do wspomagania finansowego zadań realizowanych przy konserwacji obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków.

Zgodnie z zapisem art. 73 osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna będąca posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru zabytków, albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie może ubiegać się o dotacje celową z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku. Dotacje takie przyznawane są przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego (Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego) lub wojewódzkiego konserwatora zabytków właściwego dla terenu, na którym, zlokalizowany jest obiekt zabytkowy wpisany do rejestru zabytków (Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków). Z tych dwóch źródeł finansowania można korzystać niezależnie.

Ustawa zezwala także o ubieganie się o udzielenie dofinansowania nie tylko na prace planowane do wykonania przy zabytku w danym roku budżetowym, lecz także na prace, które zostały wykonane w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. (art. 76 ust. 1 pkt 2).

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zawiera wykaz prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, które mogą być objęte dotacją (art. 77) . Integralną częścią ustawy, wynikającą z zapisu art. 80 ust. 1 jest rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. Nr 112, poz. 940 z późn. zm.) . Poza środkami budżetu państwa wypłacanymi przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego lub Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków działania programu mogą być finansowane przez:

- Ø środki własne budżetowe na realizację zadań własnych;
- Ø dotacje podmiotowe dla instytucji kultury, których organizatorem jest samorząd województwa;
- Ø dotacje samorządu województwa dla jednostek samorządu terytorialnego innych szczebli na realizację zadań z zakresu kultury i sztuki;
- Ø dotacje, granty, nagrody samorządu województwa dla podmiotów nie zaliczanych do sektora finansów publicznych;
- Ø środki własne jednostek samorządu terytorialnego różnych szczebli;
- Ø dochody własne instytucji kultury;
- Ø środki prywatne (osób fizycznych, stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych, związków wyznaniowych);
- Ø dotacje i fundusze celowe rządowych i pozarządowych programów pomocowych;
- Ø środki Unii Europejskiej;
- Ø inne środki przewidziane prawem.

Informacje o zasadach i kryteriach dotyczących możliwości pozyskiwania środków finansowych na zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami znajdują się na podanych poniżej stronach internetowych:

- Ø Informacje dotyczące programu operacyjnego „Promesa Ministra Kultury” – www.mkidn.gov.pl ;
- Ø Informacje dotyczące programu operacyjnego „Dziedzictwo kulturowe” – www.mkidn.gov.pl ;
- Ø Informacje dotyczące programu operacyjnego „Fundusz wymiany kulturowej” – www.mkidn.gov.pl ;
- Ø Informacje dotyczące programu operacyjnego „Kultura 2007 – 2013” – www.mkidn.gov.pl ;
- Ø Informacje dotyczące programu operacyjnego „Innowacyjna gospodarka”, projektu nr 4.4. Inwestycje w produkty turystyczne o znaczeniu ponadregionalnym – <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/>
- Ø Informacje dot. programów operacyjnych „Regionalne programy operacyjne” – <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/>
- Ø Informacje dotyczące programu operacyjnego „restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” – www.minrol.gov.pl ;
- Ø Informacje dotyczące programu operacyjnego „Kapitał ludzki” – www.mrr.gov.pl ;
- Ø Informacje dotyczące programu operacyjnego „Infrastruktura i środowisko” – www.mrr.gov.pl ;

- Ø Informacje dotyczące programu operacyjnego „Europejska współpraca terytorialna – www.mrr.gov.pl ;
- Ø Informacje dotyczące programu operacyjnego „Fundusz dla organizacji pozarządowych” – www.funduszngo.pl ;
- Ø Informacje dotyczące możliwości finansowania przy wykorzystaniu ustawy o partnerstwie publiczno – prywatnym – www.partnerstwopublicznoprywatne.info/ustawa_ppp.php ;

12. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z art. 81 w/w ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 1990 r. nr 16, poz. 95 ze zm.) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest również obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym.

Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia **Uchwała Rady Miejskiej**.

Duży wpływ na stan zachowania lokalnych zabytków jest występowanie miasta w roli partnera przy projektach unijnych lub ministerialnych. W tym przypadku samorząd może wesprzeć właściciela zabytku zapewniając mu wsparcie w postaci zapewnienia wkładu własnego na realizację zadania. Takie działania podnoszą atrakcyjność turystyczną Miasta i Gminy Czarne oraz wpływają na poziom życia mieszkańców.

Zadania Programu Opieki nad Zabytkami mogą być także realizowane przez instytucje kultury podległe gminie lub funkcjonujące na jej terenie (np. izby regionalne, domy kultury, biblioteki) w ramach działalności bieżącej. Ponadto (w zakresie *ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie*) gmina może wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycją prowadzoną przez organizacje pozarządowe (m.in. stowarzyszenia i parafie).

Załącznik Nr 1 do Załącznika Nr 1

Załączniku nr 1 - Zabytki Miasta i Gminy Czarne wpisane do Rejestru Zabytków Województwa Pomorskiego.

LP	nr rejestru zabytków województwa pomorskiego	nr dawnego rejestru zabytków woj. słupskiego	Organ wpisujący do rejestru zabytków	Data wpisu do rejestru zabytków	Obiekt	Adres	Miejscowość
1.	94	33	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Koszalinie	1559-02-20	Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP wraz z otoczeniem	ul. Kościelna 6	Czarne
2.	96	32	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Koszalinie	1959-02-21	Ruiny zamku	ul. Zamkowa 5	Czarne
3.	102	68	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Koszalinie	1952-02-21	Kościół parafialny p.w. Chrystusa Króla wraz z otoczeniem	Krzemieniewo 18	Krzemieniewo
4.	104	114	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Koszalinie	1959-02-24	Kościół filialny p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej wraz z otoczeniem	Raciniewo 35	Raciniewo
5.	167	6	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Koszalinie	1960-03-26	Kościół filialny p.w. Św. Rodziny wraz z otoczeniem	Bińcze 56	Bińcze
6.	168	122	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Koszalinie	1960-03-26	Kościół filialny p.w. Św. Tadeusza Judy wraz z otoczeniem	Sierpowo 7	Sierpowo
7.	174	85	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Koszalinie	1960-04-05	Kościół filialny p.w. Św. Andrzeja wraz z otoczeniem	Nadziejewo 25	Nadziejewo
8.	1581	340	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Słupsku	1996-02-13	Park	Wyczechy	Wyczechy
9.	1594	343	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Słupsku	1996-04-23	Park	Bińcze	Bińcze
10.	1672	369	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Słupsku	1998-09-10	Cmentarz wojenny jeńców rosyjskich 1914-1918	Czarne	Czarne

Załącznik Nr 2 do Załącznika Nr 1

Załączniku nr 2 - Zabytki Miasta i Gminy Czarne znajdujące się w ewidencji zabytków Województwa Pomorskiego

Lp	Nazwa miejscowości	Adres	Nazwa obiektu	Uwagi
1.	2.	3.	4.	5.
MIASTO CZARNE				
1.	Czarne	ul. Cicha 1	bud. mieszkalny i bud. Gospodarczy	
2.	Czarne	ul. Cicha 3	bud. mieszkalny i bud. Gospodarczy	
3.	Czarne	ul. Człuchowska 3	bud. mieszkalny + gospodarcze (siedlisko)	
4.	Czarne	ul. Człuchowska 15	bud. mieszkalny + gospodarcze (siedlisko)	
5.	Czarne	ul. Dworcowa 1	budynek usługowy	
6.	Czarne	ul. Dworcowa 2	budynek PKP	
7.	Czarne	ul. Dworcowa	wieża ciśnień	
8.	Czarne	ul. Kolejowa 4	bud. mieszkalny i gospodarczy	
9.	Czarne	ul. Kolejowa 5	bud. mieszkalny i gospodarczy	
10.	Czarne	ul. Kolejowa 12	bud. mieszkalny i gospodarczy	
11.	Czarne	ul. Kościelna 19	bud. mieszkalny i gospodarczy	
12.	Czarne	ul. Kościuszki 5	bud. mieszkalny i gospodarczy	
13.	Czarne	ul. Kościuszki 7	bud. mieszkalny i gospodarczy	
14.	Czarne	ul. Kościuszki 9	bud. mieszkalny i gospodarczy	
15.	Czarne	ul. Kościuszki 10	bud. mieszkalny	
16.	Czarne	ul. Kościuszki 12	bud. mieszkalny	
17.	Czarne	ul. Kościuszki 14	bud. mieszkalny	
18.	Czarne	ul. Kościuszki 20	bud. mieszkalny	
19.	Czarne	ul. Kościuszki 24	bud. mieszkalny	
20.	Czarne	ul. Kościuszki 35	bud. mieszkalny i gospodarczy	
21.	Czarne	ul. Kościuszki 41	bud. usługowy	
22.	Czarne	ul. Kościuszki 42	bud. mieszkalny	
23.	Czarne	ul. Kościuszki 45	bud. mieszkalny i gospodarczy	
24.	Czarne	ul. Kościuszki 47	bud. mieszkalny	
25.	Czarne	ul. Kościuszki 49	bud. mieszkalny	
26.	Czarne	ul. Kościuszki 51	bud. mieszkalny	
27.	Czarne	ul. Mickiewicza 3	bud. mieszkalny	
28.	Czarne	ul. Mickiewicza 5	bud. mieszkalny	
29.	Czarne	ul. Mickiewicza 7	bud. mieszkalny i gospodarczy	
30.	Czarne	ul. Mickiewicza 9	bud. mieszkalny i gospodarczy	
31.	Czarne	ul. Mickiewicza 11	bud. mieszkalny i gospodarczy	
32.	Czarne	ul. Młyńska 1	bud. mieszkalny i gospodarczy	
33.	Czarne	ul. Młyńska 21	młyn	
34.	Czarne	ul. Młyńska 23	młyn	
35.	Czarne	ul. Moniuszki 1	bud. mieszkalny i gospodarczy	
36.	Czarne	ul. Moniuszki 12	bud. usługowy	
37.	Czarne	ul. Ogrodowa 5	bud. mieszkalny	
38.	Czarne	ul. Ogrodowa 12	bud. mieszkalny i gospodarczy	
39.	Czarne	ul. Parkowa 4	szkoła	
40.	Czarne	ul. Parkowa 12	bud. usługowy	
41.	Czarne	Plac Wolności 2	bud. mieszkalny	
42.	Czarne	Plac Wolności 9	bud. mieszkalny	
43.	Czarne	Plac Wolności 12	bud. mieszkalny	
44.	Czarne	ul. Podmurna 1	bud. mieszkalny	
45.	Czarne	ul. Strzelecka 7/9	bud. mieszkalny i gospodarczy	
46.	Czarne	ul. Strzelecka 11	bud. mieszkalny	
47.	Czarne	ul. Szkolna 1	bud. mieszkalny i gospodarczy	

48.	Czarne	ul. Szkolna 2	bud. mieszkalny	
49.	Czarne	ul. Zamkowa 5	bud. mieszkalny i gospodarczy	
50.	Czarne	ul. Zamkowa 7	bud. mieszkalny	
51.	Czarne	ul. Zamkowa 9	bud. mieszkalny i gospodarczy	
52.	Czarne	ul. Zamkowa 15	pałac	
53.	Czarne	ul. Zamkowa 23	bud. usługowy	
GMINA CZARNE				
1.	Biernatka		zespół dworsko-folwarczny	
2.	Biernatka		pałac	
3.	Bińcze		zespół folwarczny	
4.	Bińcze		magazyn zbożowy	
5.	Bińcze		oficyna	
6.	Bińcze		obora	
7.	Bińcze		gorzelnia	
8.	Bińcze		mleczarnia	
9.	Bińcze		kuźnia	
10.	Bińcze		budynek gospodarczy	
11.	Bińcze		ruiny kapliczki	
12.	Domisław Dolny	21	dwór	
13.	Domisław Górny	46	pałac	
14.	Domisław Górny		zespół pałacowo-folwarczny	
15.	Domisław	62	gajówka	
16.	Kijno		zespół dworsko-folwarczny	
17.	Krzemieniewo	15	budynek mieszkalny	
18.	Krzemieniewo	21	dwór	
19.	Łoża		zespół folwarczny	
20.	Łoża		wielofunkcyjny budynek gospodarczy	
21.	Łoża		chlewnia	
22.	Łoża		wozownia ze stolarnią	
23.	Łoża		silos	
24.	Łoża		budynek gospodarczy	
25.	Nadziejewo		dzwonnica	
26.	Nadziejewo	28	dom	

27.	Raciniewo		dzwonnica	
28.	Sokole	14	budynek mieszkalny	
29.	Sokole		zespół dworsko-folwarczny	
30.	Wyczechy		zespół folwarczny	
31.	Wyczechy		dom mieszkalny	
32.	Wyczechy		dom mieszkalny	
33.	Wyczechy		dom mieszkalny	
34.	Wyczechy		stodoła	
35.	Wyczechy		silosy	
36.	Wyczechy		obora i spichlerz	

Załącznik Nr 3 do Załącznika Nr 1

Załączniku nr 3 - Zabytki ruchome wpisane do rejestru i ewidencji Zabytków Województwa Pomorskiego

Zabytki ruchome wpisane do rejestru Zabytków Województwa Pomorskiego						
MIASTO I GMINA CZARNE						
LP	Nr rejestru B	Data wpisu do rejestru zabytków	Gmina	Miejscowość	Miejsce położenia lub przechowywania zabytku	Zabytki ruchome
1.	137	23-02-1974	Czarne	Czarne	Kościół parafialny Rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP w Czarnem	wyposażenie kościoła
2.	137	23-02-1974	Czarne	Czarne	Kościół parafialny Rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP w Czarnem	wyposażenie kościoła
3.	137	23-02-1974	Czarne	Czarne	Kościół parafialny Rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP w Czarnem	wyposażenie kościoła
4.	137	23-02-1974	Czarne	Czarne	Kościół parafialny Rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP w Czarnem	wyposażenie kościoła
5.	137	23-02-1974	Czarne	Czarne	Kościół parafialny Rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP w Czarnem	wyposażenie kościoła
6.	137	23-02-1974	Czarne	Czarne	Kościół parafialny Rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP w Czarnem	wyposażenie kościoła
7.	137	23-02-1974	Czarne	Czarne	Kościół parafialny Rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP w Czarnem	wyposażenie kościoła
8.	137	23-02-1974	Czarne	Czarne	Kościół parafialny Rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP w Czarnem	wyposażenie kościoła
9.	137	23-02-1974	Czarne	Czarne	Kościół parafialny Rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP w Czarnem	wyposażenie kościoła
10.	137	23-02-1974	Czarne	Czarne	Kościół parafialny Rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP w Czarnem	wyposażenie kościoła
11.	137	23-02-1974	Czarne	Czarne	Kościół parafialny Rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP w Czarnem	wyposażenie kościoła
12.	137	23-02-1974	Czarne	Czarne	Kościół parafialny Rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP w Czarnem	wyposażenie kościoła
13.	137	23-02-1974	Czarne	Czarne	Kościół parafialny Rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP w Czarnem	wyposażenie kościoła
14.	137	23-02-1974	Czarne	Czarne	Kościół parafialny Rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP w Czarnem	wyposażenie kościoła
15.	137	23-02-1974	Czarne	Czarne	Kościół parafialny Rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP w Czarnem	wyposażenie kościoła
16.	137	23-02-1974	Czarne	Czarne	Kościół parafialny Rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP w Czarnem	wyposażenie kościoła

17.	137	23-02-1974	Czarne	Czarne	Kościół parafialny Rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP w Czarnem	wyposażenie kościoła
18.	137	23-02-1974	Czarne	Czarne	Kościół parafialny Rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP w Czarnem	wyposażenie kościoła
19.	137	23-02-1974	Czarne	Czarne	Kościół parafialny Rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP w Czarnem	wyposażenie kościoła
20.	137	23-02-1974	Czarne	Czarne	Kościół parafialny Rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP w Czarnem	wyposażenie kościoła
21.	137	23-02-1974	Czarne	Czarne	Kościół parafialny Rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP w Czarnem	wyposażenie kościoła
22.	252	25-07-1994	Czarne	Nadziejewo	Kościół filialny Rzymskokatolicki p.w. Św. Andrzeja w Nadziejewie	wyposażenie kościoła
22.	252	25-07-1994	Czarne	Nadziejewo	Kościół filialny Rzymskokatolicki p.w. Św. Andrzeja w Nadziejewie	wyposażenie kościoła
23.	252	25-07-1994	Czarne	Nadziejewo	Kościół filialny Rzymskokatolicki p.w. Św. Andrzeja w Nadziejewie	wyposażenie kościoła
24.	252	25-07-1994	Czarne	Nadziejewo	Kościół filialny Rzymskokatolicki p.w. Św. Andrzeja w Nadziejewie	wyposażenie kościoła
25.	252	25-07-1994	Czarne	Nadziejewo	Kościół filialny Rzymskokatolicki p.w. Św. Andrzeja w Nadziejewie	wyposażenie kościoła
26.	252	25-07-1994	Czarne	Nadziejewo	Kościół filialny Rzymskokatolicki p.w. Św. Andrzeja w Nadziejewie	wyposażenie kościoła
27.	252	25-07-1994	Czarne	Nadziejewo	Kościół filialny Rzymskokatolicki p.w. Św. Andrzeja w Nadziejewie	wyposażenie kościoła
28.	253	25-07-1994	Czarne	Bińcze	Kościół Parafialny Rzymskokatolicki pw. Św. Rodziny w Bińczu	wyposażenie kościoła
29.	253	25-07-1994	Czarne	Bińcze	Kościół Parafialny Rzymskokatolicki pw. Św. Rodziny w Bińczu	wyposażenie kościoła
30.	254	25-07-1994	Czarne	Raciniewo	Kościół filialny Rzymskokatolicki pw. Matki Boskiej Częstochowskiej w Raciniewie	wyposażenie kościoła
31.	137	08-04-2013	Czarne	Czarne	Kościół parafialny Rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP w Czarnem	wyposażenie kościoła
32.	137	08-04-2013	Czarne	Czarne	Kościół parafialny Rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP w Czarnem	wyposażenie kościoła

Zabytki ruchome wpisane do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków

MIASTO I GMINA CZARNE

Lp.	Miejscowość	Obiekt i czas powstania
1.	Bińcze Kościół Parafialny Rzymskokatolicki pw. Św. Rodziny w Bińczu	Empora – XVIII/XIX w. Rzeźba NN – XVIII w. – brak Dzwon – 1610 r. - brak
2.	Czarne Kościół parafialny Rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP w Czarnem	Drzwi główne zewnętrzne: zawiasy i okucia – XVIII w. Epitafium drewniane – 1775r. – brak Kratka okna zakrystii – pocz. XVIII w. Chorągiew – XVIII w.
3.	Krzemieniewo Kościół parafialny Rzymskokatolicki p.w. Chrystusa Króla w Krzemieniewie	Wyposażenie kościoła: Misa Chrzcielna – XVII w.
4.	Nadziejewo	Wyposażenie kościoła:

	Kościół filialny Rzymskokatolicki p.w. Św. Andrzeja w Nadziejewie	Drzwi do kruchty pd. z zamkiem – XVIII w. (w dzwonnicy) Krucyfiks – XVIII w. – brak Chorągiewka – 1753r.
5.	Raciniewo Kościół filialny Rzymskokatolicki pw. Matki Boskiej Częstochowskiej w Raciniewie	Wypożenie kościoła: Ambona – XVIII w. Epitafium – 1787 r.

Załącznik Nr 4 do Załącznika Nr 1

Załączniku nr 4 – Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru i ewidencji Zabytków Województwa Pomorskiego

Lp.	Miejscowość	Nr stan. AZP	Funkcja – chronologia – kultura archeologiczna	Strefa ochrony
Rejestr Zabytków Województwa Pomorskiego				
1.	Biernatka	26-30/27	Cmentarzysko kultury pomorskiej	nr rej. 115
2.	Biernatka	26-30/28	Cmentarzysko kultury pomorskiej	nr rej. 115
3.	Biernatka	26/30/29	Cmentarzysko kultury pomorskiej	nr rej. 115
Ewidencja Zabytków Województwa Pomorskiego Miasto Czarne				
Strefa pełnej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej „W.I”				
4.	Czarne		Obszar miasta lokacyjnego	W.I.
Strefa częściowej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej „W.II”				
5.	Czarne	25-28/12	Osada wczesnośredniowieczna	W.II.
6.	Czarne	26-28/1	Osada nowożytna	W.II.
7.	Czarne	25-28/3	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej, wczesnośredniowieczna	W.II.
8.	Czarne	25-28/5	Osada późnośredniowieczna	W.II.
Strefa ograniczonej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej „W.III”				
9.	Czarne	25-28/9	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej	W.III.
10.	Czarne	25-28/14	Osada wczesnośredniowieczna, późnośredniowieczna	W.III.
11.	Czarne	25-28/17	Osada kultury wielbarskiej, wczesnośredniowieczna	W.III.
12.	Czarne	26-28/1	Osada nowożytna	W.III.
13.	Czarne	26-28/2	Osada nowożytna	W.III.
14.	Czarne	26-28/3	Osada nowożytna	W.III.
15.	Czarne	26-28/4	Osada nowożytna	W.III.
16.	Czarne	26-28/5	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
17.	Czarne	25-28/1	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej	W.III.
18.	Czarne	25-28/2	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej, wczesnośredniowieczna	W.III.
19.	Czarne	25-28/4	Osada wczesnośredniowieczna, późnośredniowieczna, nowożytna	W.III.
20.	Czarne	25-28/6	Osada późnośredniowieczna	W.III.
21.	Czarne	25-28/7	Osada późnośredniowieczna	W.III.
22.	Czarne	25-28/10	Osada wczesnośredniowieczna, nowożytna	W.III.
23.	Czarne	25-28/15	Osada wczesnośredniowieczna, nowożytna	W.III.
Ewidencja Zabytków Województwa Pomorskiego Gmina Czarne				
Strefa pełnej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej „W.I”				
24.	Sokole	26-28/28	Cmentarzysko kurhanowe kultury łużyckiej, osada neolityczna	W.I.
25.	Sokole	26-28/29	Cmentarzysko kurhanowe kultury łużyckiej	W.I.
26.	Bińcze	26-30/15	Miejsce kultu lub cmentarzysko kurhanowe kultury wielbarskiej	W.I.
27.	Bińcze	26-30/19	Cmentarzysko kurhanowe	W.I.
28.	Bińcze	26-30/26	Cmentarzysko kurhanowe	W.I.
29.	Nadziejewo	25-28/18	Grobla nowożytna, ruiny zabudowań dawnego Młyna zamkowego	W.I.
30.	Sokole	26-28/13	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej	W.I.
31.	Bińcze	26-30/18	Cmentarzysko kurhanowe	W.I.

Strefa częściowej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej „W.II”				
32.	Nadziejewo	25-28/20	Osada kultury oksywskiej, kultury wielbarskiej, wczesnośredniowieczna	W.II.
33.	Nadziejewo	25-28/28	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej	W.II.
34.	Nadziejewo	25-28/29	Osada schyłkoweolityczna-wczesnobrązowa, kultury łużyckiej, kultury pomorskiej, kultury wielbarskiej	W.II.
35.	Nadziejewo	25-28/52	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej, kultury amfor kulistych	W.II.
36.	Sokole	26-28/10	Osada wczesnośredniowieczna, późnośredniowieczna	W.II.
37.	Sierpowo	26-28/31	Osada późnośredniowieczna, nowożytna	W.II.
38.	Sierpowo	26-28/32	Osada późnośredniowieczna, nowożytna	W.II.
39.	Nadziejewo	25-28/52	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej, kultury amfor kulistych	W.II.
40.	Sokole	26-28/10	Osada wczesnośredniowieczna, późnośredniowieczna	W.II.
41.	Domisław	26-29/7	Osada wczesnośredniowieczna, późnośredniowieczna, nowożytna	W.II.
42.	Domisław	26-29/8	Osada późnośredniowieczna, nowożytna	W.II.
Strefa ograniczonej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej „W.III”				
43.	Nadziejewo	25-28/21	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
44.	Nadziejewo	25-28/22	Osada wczesnośredniowieczna, późnośredniowieczna	W.III.
45.	Nadziejewo	25-28/24	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
46.	Nadziejewo	25-28/25	Osada kultury wielbarskiej, wczesnośredniowieczna	W.III.
47.	Nadziejewo	25-28/26	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
48.	Nadziejewo	25-28/27	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
49.	Nadziejewo	25-28/34	Osada kultury wielbarskiej, wczesnośredniowieczna	W.III.
50.	Nadziejewo	25-28/35	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej	W.III.
51.	Nadziejewo	25-28/36	Osada kultury wielbarskiej	W.III.
52.	Nadziejewo	25-28/37	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej	W.III.
53.	Nadziejewo	25-28/38	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
54.	Nadziejewo	25-28/39	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej, wczesnośredniowieczna	W.III.
55.	Nadziejewo	25 - 28/40	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
56.	Nadziejewo	25-28/41	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej, wczesnośredniowieczna	W.III.
57.	Nadziejewo	25-28/42	Osada neolityczna	W.III.
58.	Nadziejewo	25-28/44	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
59.	Nadziejewo	25-28/46	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
60.	Nadziejewo	25-28/48	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
61.	Nadziejewo	25- 28/49	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej, wczesnośredniowieczna	W.III.
62.	Nadziejewo	25-28/50	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej	W.III.
63.	Nadziejewo	25-28/51	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej	W.III.
64.	Nadziejewo	25-28/53	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej	W.III.
65.	Nadziejewo	25-28/56	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej, wczesnośredniowieczna	W.III.
66.	Nadziejewo	25-28/58	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
67.	Wyczechy	25-29/2	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
68.	Wyczechy	25-29/3	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
69.	Wyczechy	25-29/4	Osada pradziejowa, późnośredniowieczna	W.III.
70.	Wyczechy	25-29/5	Osada pradziejowa, późnośredniowieczna	W.III.
71.	Wyczechy	25-29/7	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
72.	Wyczechy	25-29/8	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
73.	Wyczechy	25-29/10	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
74.	Wyczechy	25-29/11	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
75.	Wyczechy	25-29/13	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.

76.	Raciniewo	25-29/14	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej	W.III.
77.	Raciniewo	25- 29/15	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
78.	Raciniewo	25-29/16	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
79.	Raciniewo	25-29/17	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
80.	Łoża	25-29/18	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
81.	Łoża	25-29/19	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
82.	Łoża	25-29/20	Osada wczesnośredniowieczna, późnośredniowieczna	W.III.
83.	Łoża	25-29/21	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
84.	Łoża	25-29/22	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
85.	Sokole	26-28/8	Osada nowożytna	W.III.
86.	Sokole	26-28/9	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej, wczesnośredniowieczna, późnośredniowieczna	W.III.
87.	Sokole	26-28/14	Osada pradziejowa, wczesnośredniowieczna, późnośredniowieczna	W.III.
88.	Sokole	26-28/15	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej, wczesnośredniowieczna, późnośredniowieczna	W.III.
89.	Sokole	26-28/16	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej	W.III.
90.	Sokole	26-28/17	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej	W.III.
91.	Sokole	26-28/18	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej	W.III.
92.	Sokole	26-28/23	Osada pradziejowa, kultury łużyckiej, kultury pomorskiej	W.III.
93.	Sokole	26-28/24	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej	W.III.
94.	Sokole	26- 28/27	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej	W.III.
95.	Sierpowo	26-28/30	Osada późnośredniowieczna, nowożytna	W.III.
96.	Sierpowo	26-28/33	Osada późnośredniowieczna, nowożytna	W.III.
97.	Domisław	26-29/2	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej	W.III.
98.	Domisław	26-29/3	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej	W.III.
99.	Domisław	26-29/4	Osada kultury wielbarskiej, wczesnośredniowieczna	W.III.
100.	Domisław	26-29/6	Osada późnośredniowieczna, nowożytna	W.III.
101.	Domisław	26-29/9	Osada późnośredniowieczna, nowożytna	W.III.
102.	Domisław	26-29/10	Osada późnośredniowieczna, nowożytna	W.III.
103.	Biernatka	26-30/14	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej	W.III.
104.	Bińcze	26-30/16	Osada kultury wielbarskiej, wczesnośredniowieczna	W.III.
105.	Bińcze	26-30/17	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
106.	Bińcze	26-30/20	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
107.	Bińcze	26-30/21	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
108.	Bińcze	26-30/24	Osada kultury oksywskiej, kultury wielbarskiej, cmentarzysko kultury wielbarskiej	W.III.
109.	Krzemieniewo	27-28/A1	Osada nowożytna XVIII w.	W.III.
110.	Krzemieniewo	27-28/A8	Osada kultury wielbarskiej, wczesnośredniowieczna, nowożytna	W.III.
111.	Krzemieniewo	27-28/A9	Osada kultury wielbarskiej, wczesnośredniowieczna, nowożytna	W.III.
112.	Krzemieniewo	27- 28/A10	Osada kultury wielbarskiej, wczesnośredniowieczna, nowożytna	W.III.
113.	Krzemieniewo	27-28/A12	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej	W.III.
114.	Krzemieniewo	27-28/A13	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
115.	Krzemieniewo	27-28/C2	Osada kultury łużyckiej, kultury pomorskiej	W.III.
116.	Krzemieniewo	27-28/C3	Osada kultury wielbarskiej	W.III.
117.	Krzemieniewo	27- 28/C5	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
118.	Krzemieniewo	27-28/C6	Osada kultury pomorskiej,	W.III.

			późnośredniowiecznej	
119.	Krzemieniewo	27-28/C7	Osada wczesnośredniowieczna	W.III.
120.	Krzemieniewo	27-28/D1	Osada pradziejowa	W.III.
121.	Krzemieniewo	27-28/D2	Osada wczesnośredniowieczna, pradziejowa	W.III.

Załącznik Nr 5 do Załącznika Nr 1

Załączniku nr 5 – Wykaz parków, zieleni i cmentarzy wpisanych do ewidencji Zabytków Województwa Pomorskiego

Gmina Czarne:

· Parki, zieleni:

- Biernatka
- Domisław
- Krzemieniewo
- Łoża
- Malinowo
- Raciniewo
- Sierpowo

• Cmentarze:

- Biernatka
- Bińcze (2 obiekty)
- Domyśl
- Domisław (4 obiekty)
- Krzemieniewo (3 obiekty)
- Lędyczek Drugi
- Łoża
- Nadziejewo
- Raciniewo
- Sierpowo (3 obiekty)
- Sokole
- Wronkowo
- Wyczechy

Miasto Czarne:

• Cmentarze:

- cmentarz przykościelny (przy nowym kościele)
- cmentarz – jeniecki Stalag II. B Hammerstein
- cmentarz parafialny, ul. Kolejowa i ul. Cmentarna
- cmentarz komunalny, ul. Człuchowska, ul. Kolejowa
- cmentarz jeniecki Stalag „Nord”
- cmentarz wojenny działka nr 6/6
- cmentarz żydowski, ul. Złota
- cmentarz garnizonowy